

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЌЗОРИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ
САДРИДДИН АЙНӢ**

ТДУ 809.155.0+802.0:63
ТКБ 81.2 Тоҷ+81.2 Анг:40
У-28

Бо ҳуқуқи дастнавис

**УМАРАЛИЕВА ТАҲМИНА МИРЗОАЛИЕВНА
(Умарализода Таҳмина Мирзоали)
ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ИСТИЛОҶОТИ КИШОВАРЗӢ ДАР
ЗАБОНҶОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ
(ғалладона, олоти меҳнат ва омилҳои марбут ба онҳо)**

**АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии
муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ**

ДУШАНБЕ-2025

Диссертатсия дар кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ иҷро карда шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Мирзоев Сайфиддин Цаборович**- номзади илмҳои филологӣ, дотсент, сарҳодими илмии Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдулло Рӯдакии назди Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, шаҳри Душанбе

Муқарризони расмӣ: **Мухторов Зайниддин Мухторович**- доктори илмҳои филологӣ, ректори филиали Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур дар шаҳри Душанбе

Асоев Ҷоми Хайруллоевич- номзади илмҳои филологӣ, мутахассиси шӯбаи рабобити байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи 03-юми майи соли 2025, соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионӣ 6D.KOA-036 назди Донишгоҳи байналмиллалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода бо нишони 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Ф. Муҳаммадиев 17/6, маҷлисоҳи Шурои олимон баргузор мегардад.

Бо мухтавои диссертатсия дар китобхонаи илмии Донишгоҳи байналмиллалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва тавассути сомонаи www.dbz.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » _____ 2025 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ

Ҳасанова Ш.Р

МУҚАДДИМА

Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба пажуҳиши калимаву истилоҳоти соҳаи кишоварзӣ, махсусан зироатҳои ғалладона, навъҳои онҳо, тарзи коркардашон, олотҳои меҳнат ва протсессии корбурди онҳо, вожаҳои маросимиву суннатӣ, феълҳои ба ин соҳа марбути забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ бахшида шуда, дар он хусусиятҳои сохториву маъноӣ, семантикӣ ва ҷо-ҷо ҷиҳатҳои этимологии луғоти ин соҳа мавриди баррасии қарор дода шудааст.

Навгонӣ ва таҳқиқи номукаммали чунин қисмати масъалаҳо дар назди илми забоншиносии муосири тоҷик вазифаҳои нав гузоштаанд. Дар раванди рӯйдодҳои давраҳои таърихӣ забон ва усулҳои гуногуни пажуҳиш баррасӣ мешаванд, ки қори таҳқиқотии мо низ ба яке аз бахшҳои марбут ба судмандии забоншиносии муқоисавӣ – таҳлили хусусиятҳои истилоҳоти кишоварзӣ, бавижа зироатҳои ғалладона, олотҳои меҳнат ва раванди корбурди онҳо дар соҳаи кишоварзӣ, феълҳои марбут ба ин соҳа, инчунин вожаҳои маросимиву суннатии кишоварзӣ дар муқоиса бо забони тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Мусаллам аст, ки аз давраҳои таърихӣ пайдоиши инсоният шаклҳои гуногуни алоқаи забонӣ мавҷуд буданд. Аз ин ҷиҳат, таҳлил ва таҳқиқи чунин роҳу воситаҳо аз нигоҳи дастовардҳои солҳои охири забоншиносӣ барои тавзеҳу ташреҳи роҳҳои мутақобилаи забонҳо дар ҷомеаи имрӯза ва рушду густариши минбаъдаи онҳо, махсусан забонҳои мавриди пажуҳиш дорои аҳаммияти вижаи илмӣ мебошад.

Лозим ба зикр аст, ки масъалаҳои иқтисодӣ, дипломатӣ, тиҷорат, сиёсат бо ҳаёти мардум робитаи мустақкам дошт ва дорад, зеро мушоҳидаҳои таҷрибаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки масъалаҳои забоншиносӣ, бавижа муқоисаи истилоҳоти забонҳои хеш мавриди баҳсҳои илмӣ ва гуногунандеширо ба миён меоварад.

Дар даҳсолаҳои охир, махсусан дар замони Истиқлол доираи масъалаҳои забоншиносии муқоисавӣ васеъ мегардад, ки масоили таҳқиқи истилоҳоти соҳавӣ яке аз самтҳои муҳим ва афзалиятнок ба ҳисоб меравад. Дар натиҷа, пажуҳишҳои муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, баррасии вижагиҳои калима ва истилоҳоти соҳаҳои гуногун дар шароити имрӯза вусъату суръати тоза пайдо карда истодааст. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки дар давраи нави робитаҳои мустақими Ҷумҳурии Соҳибистиқлоли Тоҷикистон бо давлатҳои гуногуни ҷаҳон, бавижа мамолики англисзабон, дар соҳаҳои мухталифи ҷомеаи сиёсиву иҷтимоӣ таъмини истилоҳоти ниёзи забониро собит месозад.

Дар робита ба ин масъала, махсусан сиёсати пешгирифтаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи забоншиносӣ ва корбурди маводи забон дар ин самт арзиши муҳим дошта, роҷеъ ба таҳқиқи забонҳои муқоисавӣ объекти арзишманд ба ҳисоб меравад.

Мубрами мавзӯи пажуҳиш. Дар забоншиносии муқоисавӣ масъалаҳои сохториву маъноӣ ва семантикӣ ҷойгоҳи вижаи худро доранд. Бинобар ин, пажуҳишҳои муосири забоншиносӣ бидуни қиёси объектҳои омӯхташаванда имконнопазир мебошад. Муносибати байниҳамдигарӣ, муштарак будани бархе

аз истилоҳот, муқоисаву муқобилагузори калимаҳо, шаклу сохтори онҳо шартӣ муҳимму асосии муайян намудани хусусиятҳои онҳо ва муқаррар кардани меъёрҳои ба ҳисоб меравад.

Унсурҳои асосии қиёси забонҳо, аз ҷумла забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ин ошкор намудани нишонаҳои монанд ва фарқкунандаи калимаву истилоҳоти муқоисашавандаи забон мебошанд.

Солҳои охир таваҷҷуҳи муҳаққиқон ба омӯзиши забонҳои ҳориҷӣ, хосатан забони англисӣ зиёд шудааст. Роҷеъ ба муқоисаи масъалаҳои гуногуни забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ пажӯҳишҳои зиёде ҳам ба анҷом расидааст. Бо вуҷуди ин, баъзе мавзӯҳо ба таври мукамал омӯхта нашудаанд, ки интиҳоби мавзӯи таҳқиқӣ мо ҳам ба ҳайси диссертатсияи алоҳида, пеш аз ҳама, ба мавриди баррасӣ қарор нагирифтани он марбут аст. Пажӯҳиши муқоисавии калимаҳои соҳаи кишоварзии забонҳои тоҷикиву англисӣ аз нигоҳи вазъи кунунӣ яке аз масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ба шумор меравад.

Мубрам будани таҳқиқи диссертатсионии мазкурро аҳамияти назариявӣ амалии омӯзиши хусусиятҳои сохториву маъноӣ ва семантикӣ аз лиҳози системавӣ ва қиёсӣ муайян месозад.

Омӯзиши муқоисавии калимаву истилоҳоти соҳаи кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ барои ошкор сохтани омилҳои забоншиносӣ ва этнолингвистӣ мусоидат менамоянд.

Таҳлил ва таҳқиқи вижагӣҳои сохториву маъноии истилоҳоти кишоварзӣ ва муқоисаи онҳо бо забонҳои дигар дар забоншиносӣ яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб рафта, ба воситаи баррасии хусусиятҳои он паҳлуҳои гуногуни қабатҳои луғавии забонҳои муқоисашавандаро ошкор намудан мумкин аст.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Таҳқиқи вожаву истилоҳоти кишоварзӣ яке аз масъалаҳои муҳим ва асосӣ мебошад. Соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои бисёр муҳими бахши иқтисод буда, домани васеъ ва густурда дорад. Роҷеъ ба бархе аз ҷанбаҳои соҳаи кишоварзии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ пажӯҳишҳои ба анҷом расида бошанд ҳам, вале тамоми паҳлуҳои онро фаро намегиранд.

Луғоти кишоварзӣ дар забоншиносии тоҷик бештар дар ҷорҷӯбаи соҳаҳои мардумшиносӣ, лаҳҷашиносӣ, инчунин забоншиносии муқоисавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, ба паҳлуҳои забонии он камтар таваҷҷуҳ шудааст. Ба масъалаҳои мардумшиносии соҳаи кишоварзӣ муҳаққиқони ҳориҷӣ ва ватанӣ, аз ҷумла М.С. Андреев [1970], В.В. Андрияков [1970], Н.К. Ершов [1960], Н.А.Кисляков [1969;1974], А.А. Семёнов [1974], Л.А. Фирштейн, [1970] А. Валиев [1976], Я.Г.Гуломов, У. Исломов, А. Аскарров [1966], А. Мачлисов [1967], И. Муҳиддинов [1971], М. Р. Раҳимов [1966] ва дигарон таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, асару мақолаҳо офаридаанд, ки дар онҳо ҷо-ҷо ишораҳои забонӣ низ ба мушоҳида мерасад.

Бо вуҷуди ин муҳаққиқон С. Ҷоматов ва Ф. Баротов ба баррасии истилоҳоти обу обёрӣ ва заминуву заминдорӣ соҳаи кишоварзии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ машғул шуда, рисолаҳои илмӣ офаридаанд. С. Ҷоматов таҳти унвони “Структурно – семантический анализ ирригационной

терминологии таджикского и английского языков в сопоставительном плане” диссертатсияи номзадӣ дифоъ намудааст [2006]. Ў дар диссертатсияи хеш асосан ба масъалаи истилоҳу истилоҳсозӣ, вижагиҳои сохториву семантикии луғоти обу обёрии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудааст.

Муҳаққиқ маводи ҷамъовардаашро аз ҷиҳати сохт ба сода, сохта, мураккаб, таркибӣ гуруҳбандӣ карда, аҳаммияти назариявӣю амалии онҳоро дар ташаккули забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян намудааст.

Ҳамин тавр, ба туфайли ошноӣ ба диссертатсияи С.Ҷоматов муайян намудани муҳимтарин вижагиҳои сохториву семантикии луғоту истилоҳоти обу обёрии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ имконпазир мегардад, зеро истилоҳоти ирригатсионӣ унсурҳои гуногуни лексикиро фаро мегиранд, ки ин навъи истилоҳот дар навбати худ, барои таҳқиқи таърихи забонҳои эронӣ ва аврупоӣ низ аҳаммияти махсус доранд.

Муҳаққиқ Ф.Баротов дар монографияи илмӣ худ, ки “Земледельческая терминология в таджикском языке (с привлечением материала английского языка)” ном дорад, ба масъалаҳои назариявӣю истилоҳот ва истилоҳсозӣ, сарчашмаҳои ба вучуд омадани ҷузъҳои лексикӣ-грамматикии истилоҳоти заминдорӣ (кишоварзӣ), таҳқиқи калимасозии замин ва заминдорӣ, сермаъноӣ, муродифот, омониму антонимҳои истилоҳоти ин соҳа таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ҷо-ҷо дар бораи бархе аз зироатҳои ғалладона низ маълумот додааст [2021]. Ф.Баротов дар заминаи кори таҳқиқотӣ хеш “Луғоти тоҷикӣ-англисӣ ва русӣ”-и истилоҳоти кишоварзиро таҳия ва ба нашр расонидааст, ки дар он зироатҳои ғалладона сабт нагардидаанд [2010].

Донишманди тоҷик Ҳ. Бердикулов оид ба луғоти ҷорводорӣю водии Зарафшон таҳқиқоти боарзише анҷом додааст, ки дар он бархе аз вожаҳои кишоварзии шеваҳои марказии забони тоҷикӣ низ таҳқиқ шудаанд [1992]. Баъзе паҳлуҳои вожаву истилоҳоти кишоварзии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забонҳои русӣ ва англисӣ дар диссертатсияи номзидии Г. Саъдиева [2007] мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Донишманди маъруфи рус С.М. Стеблин-Каменский дар «Луғати этимологии забони ваҳонӣ» баъзе вожаҳои кишоварзии забонҳои помирӣ, гӯйишҳои забони тоҷикӣ ва забони адабии тоҷикиро аз ҷиҳати баромад нишон додааст [1999]. Дар бораи зироатҳои ғалладонаи забони тоҷикӣ диссертатсияи номзидии Б. Ҳақимоваро низ метавон ном бурд, ки ӯ хусусиятҳои луғавӣю маъноӣ ва сохторӣю истилоҳоти ғалладонаро ба риштаи пажӯҳиш даровардааст [2008]. Ба ҳамин минвол, дар бархе аз асарҳои лаҳҷашиносӣ, аз ҷумла гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ [1981], диссертатсияи номзадӣ ва мақолаҳои С. Мирзоев роҷеъ ба баъзе масъалаҳои соҳаи кишоварзии забони яғнобӣ дар қиёс бо забони суғдӣ пажӯҳишҳо ба анҷом расидааст [1998; 2015].

Соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои асосӣ ва муҳимме ба ҳисоб меравад, ки зиндагии мардумро бидуни он тасаввур кардан имконнопазир аст. Аз ин сабаб ин соҳа низ дорои калимаву истилоҳоти махсуси худ мебошад. Мусаллам аст, ки кишоварзӣ як қисмати бузурги манбаи луғавӣю ҳар як забон, аз ҷумла

забонҳои тоҷикӣ ва англисиро ташкил дода, фарогири доираи хеле васеъ аст. Луғоти соҳаи кишоварзӣ номи олотҳои меҳнат, набототу рустанӣ, ҳар гуна расму оин ва ғайраҳоро фаро мегирад, ки ҳар қисмати он таҳқиқи махсусро талаб мекунад. Муҳаққиқон дар пажӯҳишҳои хеш чанде аз вижагиҳои анъанавӣ ва равандҳои гузашта ва имрӯзаи ин суннати мардумиро то ҷойи имкон нишон дода, маводи ҷолиберо дар ин маврид дар ихтиёри муҳаққиқин гузоштаанд. Бо вучуди ин, бояд зикр намуд, ки шарҳу эзоҳи лингвистии луғоти кишоварзӣ ба таври мукамал баррасӣ нашудааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ.

Масъалаҳои дар диссертатсия баррасишуда бо барномаҳои мавзӯҳои таҳқиқоти илмӣ робитаи мустақкам дошта, он дар доираи яке аз самтҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии ДДОТ ба номи С. Айнӣ ба анҷом расидааст. Инчунин масъалаҳои таҳқиқ ба барномаҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба амалисозии сиёсати забон дар кишвар дар марҳалаи ҳозира робитаи мустақкам дорад, ки дар асоси “Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” (қарори ҲҚТ аз 28 ноябри соли 2020, №647) ва “Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2019, №438) дар амал татбиқ мегардад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи интиҳоби мавзӯи номбурдари тавачҷуҳи махсуси муҳаққиқи диссертатсия оид ба вижагиҳои сохторӣ-семантикӣ, таърихи пайдоиш ва рушду густариши калимаву истилоҳоти кишоварзӣ дар қиёс бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, инчунин кам омӯхта шудани онҳо аз нуқтаи назари таърихиву забоншиносии муқоисавӣ ба миён овард.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар доираи мақсади гузошташуда, чунин вазифаҳо дар таҳқиқот ҳалли худро ёфтанд: Мақсади диссертатсия таҳлили муқоисавии истилоҳоти соҳаи кишоварзӣ, махсусан, зироатҳои ғалладона, олотҳои меҳнат ва раванди корбурди онҳо, феълҳои марбут ба кишоварзӣ, вожаҳои маросимиву суннатии кишоварзӣ, хусусиятҳои сохторию маъноӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад.

- таъйин ва муқаррар намудани вазифаҳои марбут ба зироатҳои ғалладона аз рӯйи хусусиятҳои шаклӣ (хӯшадор ва ғилофакдор) дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- таҳқиқи вожаҳои ба мафҳуми дарза, ғарами алаф, тӯдаи алаф ва зироатҳои ғалладона дар забонҳои муқоисашаванда;
- ошкор сохтани вожаҳои мансуб ба ҷой ва раванди кӯфтани зироатҳои ғалладона;
- муайян намудани хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- муайян кардани вожаҳои марбут ба олотҳои меҳнат ва раванди корбурди онҳо дар соҳаи кишоварзӣ;

- таҳлили вожаи марбут ба юғу испор ва қисматҳои он дар забонҳои муқоисашаванда;
- муайян намудани феълҳои, ки танҳо марбут ба соҳаи кишоварзӣ мебошанд;
- ошкор намудани вожаҳои, ки танҳо дар мавриди рондан ва бозпас гардонидани барзаговҳо ҳангоми кишт ва кӯфтани зироатҳои ғалладона истифода меёбанд;
- баррасии калимаҳои маросимиву суннати кишоварзӣ дар муқоиса бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот калима ва истилоҳоти кишоварзӣ дар пояи маводи зироатҳои ғалладона, луғоти суннатӣ, олотҳои меҳнат ва феълҳои марбут ба ин соҳа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад.

Предмети таҳқиқот. Таҳлили сохториву маъноӣ, семантикӣ, ҷо-ҷо решаиносии истилоҳоти кишоварзӣ дар қиёси забонҳои тоҷикиву англисӣ буда, ҳангоми тавзеҳи этимологии бархе аз вожаҳои маводи гурӯҳи забонҳои эронӣ ва аврупоӣ истифода гардид, ки дар онҳо аҳамият ва нақши вожаҳои зироатҳои ғалладона дар тақмили истилоҳоти кишоварзӣ муҳим аст.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқотро андешаҳои назариявӣ ва методологии муҳаққиқон дар соҳаи забоншиносии муқоисавӣ ташкил медиҳанд, ки ба пажӯҳиши ҷанбаҳои гуногуни ин соҳаи ҳаётан муҳим бахшида шудаанд.

Осори донишмандони ватаниву хориҷӣ барои заминаи асосҳои назариявии таҳлилу таҳқиқ нақши муҳимро ба ҷо овардаанд, ки самтҳои гуногунро ташкил медиҳанд. Ҳангоми баррасии мавзӯи мо ба қорҳои таҳқиқотии бархе аз муҳаққиқони забоншиносии рус ва тоҷик, аз ҷумла, В.Р.Вилиямс, Ю.Ю.Авалиани, Н.Н.Ершов, В.А.Лившиц, В.С.Расторгуева, Н.М.Оранский, Л.С.Пейсиков, А.З.Розенфелд, А.Л.Хромов, В.В. Виноградов, С.Д. Арзуманов, Б. Ниёзмухаммадов, Н. Маъсумӣ, Л. Бузургзода, Р. Ғаффаров, Ф.Зикриёев, Б. Камолиддинов, Д. Хоҷаев, Х. Маҷидов, С. Назарзода, М. Султонов, З. Мухторов, М.Т. Ҷабборова, С. Раҳматуллозода, М. Н.Қосимова, Б.Сиёев, Ғ. Ҷӯраев, П. Дҷамшедов, С. Ҷоматов, А. Мамадназаров, Ш. Каримов, Ф. Баротов, Ҳ. Саидов, Ш. Рустамов, Ф. Амонова, Д. Саймиддинов, М. Муҳаммадиев, Н. Шаропов, Ф. Турсунов, А. Ҳасанзода, О.Қосимов, Ж. Гулназарова, С. Низомова, С. Мирзоев, Н.М. Шанский, О.Д. Мешков, В.Н. Хохлачева, В.В. Виноградов, П.С. Пейсиков, Т.А. Чавчавдзе, Д.Т. Чхеидзе ва дигарон така намудем.

Методҳои таҳқиқот. Дар рафти баррасии масъалаҳои дар пеш гузошташуда усулҳои гуногуни забоншиносии муосир, аз ҷумла таҳлилу сохториву маъноӣ, муқоисавӣ диахрониву синхронӣ, решаиносии истифода шудааст. Дар ҳалли масъалаҳои ба миён гузошташуда ба ғайр аз методҳои номбурда ва таҳлилу системавӣ, боз методҳои махсуси илмӣ ва равишҳои тасвир ба қор рафтааст:

- методи тасвирӣ барои таҳлил ва таснифи маводи луғоти кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода гардид.

- методи муқоисавӣ- қиёсӣ барои ошкор сохтани вижагиҳои умумӣ ва хоси таркиби сохториву маъноии луғоти кишоварзии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода гардид;

- усули таҳлили маъноии сохтори луғоти кишоварзӣ барои таҷзияи онҳо ба ҷузъҳои маъноӣ ба қор бурда шуд, яъне яке аз воситаҳои асосии таҳқиқ методи тавсифӣ буда, ҳангоми ҷамъоварӣ, тавсиф, таҳлили вожаҳо, махсусан калимаҳои мураккаб ва шарҳу тавзеҳи ҳар як ҷузъи калима аз ин усул истифода шудааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Маводи пажӯҳиш аз луғатномаҳо ва асарҳои рочеш ба забоншиносӣ маълумот ироа гардида ташкил медиҳанд. Аз ҷумла луғатнома ва фарҳангҳои тафсириву дузабонаи зерин мавриди истифода қарор гирифтанд: Фарҳанги забони тоҷикӣ (1969), Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (2008), Фарҳанги яғнобӣ- тоҷикӣ- англисӣ (2008), Фарҳанги англисӣ- тоҷикӣ (2005), Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ (2017), Фарҳанги Суғдӣ (1995), The Oxford Dictionary of Phrase and Fable (2003) ва амсоли инҳо.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Навоварии бахшҳои мавзӯ аз он иборат аст, ки бештари масъалаҳои мавриди пажӯҳиш дар забоншиносии тоҷик, дар муқоиса бо забони англисӣ бори нахуст барраси мешавад. Масъалаҳои ба нақшаи таҳқиқ воридшуда дар забоншиносии тоҷик дар шакли диссертатсияи ҷудогона аввалин бор ба риштаи пажӯҳиш даромадааст, ки масъалаҳои зеринро фаро мегирад:

- вожаҳои ба зироатҳои ғалладона, навъҳои онҳо, мафҳуми дарза, чой ва тарзи кӯфтани ғалла, калимаҳои ба рӯбучин ва бод додани ғаллаи кӯфташуда ва амсоли инҳо муайян ва тавзеҳ дода шудаанд;

- хусусиятҳои монанд ва фарқкунандаи истилоҳоти кишоварзии забонҳои муқоисашаванда аз ҷиҳати сохтор ошкор гардидаанд;

- вижагиҳои сохторӣ ва семантикии вожаҳои кишоварзӣ, маросимӣ, суннатӣ, олотҳои меҳнат ва тарзи қорбурди онҳо муайян шудааст;

- равиши нав дар мавриди тавзеҳи маъно, ки дар ин ҳол мафҳуми кишоварзӣ ба воситаи феълҳо муайян гардидааст, қоркард шуд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Таснифи сохториву маъноӣ имкон фароҳам меорад, ки шабоҳат ва тафовути истилоҳоти кишоварзӣ аз нуктаи назари маъноӣ сохтори онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян гардад ва ин масъала дар манбаъҳои илмӣ рочеш ба луғоти кишоварзӣ дар забонҳои мавриди қиёс инъикос ётааст. Аз ин ҷиҳат, дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҳангоми таҳлилу таҳқиқ калимаҳои кишоварзӣ вижагиҳои ҳар як забон ба мушоҳида мерасад. Чунин навъи калимаҳо дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати сохт агар мураккаб бошад, дар забони англисӣ мумкин ба сурати сода ё сохта ва ё ибораи ифода ёбад.

2. Дар натиҷаи таҷзияи сохтори маъноӣ луғоти кишоварзӣ бо ҷузъҳо нишон дода шудааст ва маълум мешавад ки дар забонҳои муқоисашаванда қонидҳои махсуси мувофиқатӣ мавҷуд аст ва он қолабҳо ҳолатҳои гуногуни истифодаро доранд ва на ҳамеша якранг мавриди истифода қарор мегиранд.

3. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ифодаи калимаҳои соҳаи кишоварзӣ забонҳои гуногун метавонанд ҳамчун тимсоли комилан ҳаммонанд дар асоси семантикаи ин хели калимаву истилоҳот бо омилҳои миллии ин ё он халқ қарор дошта бошанд.

4. Барои қисмати сохторӣ ва семантикии луғоти кишоварзӣ таснифоти нав коркард шудааст, ки дараҷаҳои гуногуни мувофиқат ва тафовути онҳоро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ инъикос мекунад. Дар натиҷаи чунин гурӯҳбандӣ калимаву истилоҳоти кишоварзӣ аз ҷиҳати сохтор ва маъно ба гунаи пурра бо ҳам мувофиқи забонҳои гуногун (муодилҳо ё шабоҳати вожаҳои байнизабонии пурра), истилоҳоти кишоварзӣ аз рӯйи таркиби луғавӣ ва грамматикӣ қисман тафовутдошта (аналогҳои луғоти байнизабонии бо ҳам наздик), истилоҳоти кишоварзӣ, ки аз нигоҳи таркиби луғавӣ номувофиқанд, муайян карда шудаанд.

5. Таснифи луғоти кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз рӯйи вижагиҳои сохтор, семантика ва мансубият ба ҳиссаҳои нутқ барои муайян ва муқаррар намудани бахшҳои гуногуни чунин навъи истилоҳот дар забонҳои мавриди пажӯҳиш мусоидат мекунад.

6. Вобаста ба мавзӯ ва мундариҷа дар маводи мавриди таҳқиқ калимаҳои марбут ба зироатҳои ғалладона, навъҳои онҳо, коркардашон мавқеи вижа дошта, тавассути онҳо маънову мафҳуми гуногуни истилоҳоти кишоварзӣ ифода ёфтаанд. Аз ин рӯ, ҳангоми таҳлил ва таҳқиқ ин бахши вожаҳо тавачҷуҳи махсус дода шуд. Аз ҷумла, як бахши луғоти ин мавзӯ ифодакунандаи мафҳумҳои гуногуни соҳаи кишоварзӣ, ҳосатан қисмати зироатҳои ғалладона буда, ба воситаи мавзӯ ва мундариҷаи фарҳангҳои миллии ҳар халқу миллат, дар давраҳои дуру дарози таърихӣ ташаккулу таҳаввул ёфта, дар ифодаи ҳадафи мардум нақши муҳимро ба ҷо овардаанд.

7. Муқаррар кардани вижагиҳои маъноӣ ва луғавии луғоти ифодакунандаи мафҳумҳои махсуси калимаҳои маросимӣ ва суннатии кишоварзӣ паҳлуи дигари диссертатсияро фаро мегирад, ки мақсади он ба таври дақиқ нишон дода тавонистани моҳияти ин навъи вожаҳо, тобишҳои маъноӣ, доираи истеъмоли онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад, зеро чунин хели калимаҳо баробари маъноӣ луғавӣ боз маъноӣ истилоҳоти доранд.

8. Калимасозии яке аз усулҳои муҳимми ғанӣ гардидани таркиби луғавии ҳар як забон, аз ҷумла забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маҳсуб меёбад, ки чунин роҳ дар луғоти соҳаи кишоварзӣ низ хеле фаровон ба мушоҳида мерасад. Аз ин рӯ, бори нахуст имкони воҷасозии луғоти кишоварзӣ дар забонҳои муқоисашаванда мавриди таҳқиқ қарор дода шуд, ки баррасии масъалаи мазкур ҳам барои муайян ва муқаррар намудани ҳолати таркиби луғавии ин забонҳо дар гузашта ва имрӯза мусоидат мекунад.

9. Муқаррар сохтани қолабҳои воҷасозии луғоти кишоварзӣ ба воситаи пешванду пасвандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ низ як бахши муҳимми диссертатсия мебошад, ки ба истиснои баъзе ишораҳои иҷмолӣ, мавриди пажӯҳиши ҷудогона қарор нагирифтааст. Бинобар ин, таҳқиқи ин масъала барои муайян намудани хусусиятҳои грамматикӣ ва маъноофарии ин хели калимаҳо дар ин забонҳои муқоисашаванда нақши муҳим доранд.

10. Роҳ ва қолабҳои воҷасозии мураккаб ҳам яке аз масъалаҳои асосӣ ва муҳим мебошад. Дар луғоти соҳаи кишоварзӣ муайян кардани муносибати ҷузъи калимаҳои мураккаб ва таҳлили сохтору семантика, инчунин дараҷаи корбурди онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ масъалаҳои ба шумор мераванд, ки кам омӯхта шудааст.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он инъикос меёбад, ки натиҷаҳои илмӣ он имконоти назариявӣ донишмандони забоншиносро дар бахши таҳқиқӣ истилоҳоти кишоварзӣ такмил хоҳанд дод. Инчунин дар баррасии вижаҳои сохториву маъноии луғоти соҳаи кишоварзӣ ҳамчун заминаи илмӣ нақши муҳимро ба ҷо хоҳанд овард. Кори диссертатсионӣ, ҳамчунин, барои ташаккули минбаъдаи таҳқиқи муқоисавӣ калимаҳои истилоҳоти кишоварзӣ, аз ҷумла зироатҳои ғалладона ва истилоҳоти мансуби онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ асосҳои назариявӣ фароҳам меоварад. Дастовардҳои кори таҳқиқоти мавриди пажӯҳиш метавонад ҳангоми таҳияи китобҳо, махсусан тарҷумаи онҳо аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ ва ё баръакс, инчунин баррасии воҳидҳои луғавӣ ва грамматикаи забон истифода гарданд.

Арзиши назариявӣ мавзӯи мавриди таҳқиқ ва арзёбии масъалаҳои баррасишаванда, инчунин дар он инъикос меёбад, ки дар ин кори илмӣ аввалин бор хусусиятҳои сохториву маъноӣ ва семантикӣ, ташаккулу таҳаввули луғоти кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нишон дода шудааст.

Муҳиммияти назариявӣ дигари пажӯҳиш аз истифодаи натиҷаҳои он дар омӯзиши минбаъдаи қиёсии луғоти кишоварзӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ барои ошкор сохтани вижаҳои умумӣ ва фарқкунандаи ташаккулу таҳаввули захираҳои луғавӣ ин забонҳо иборат мебошад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мешавад, ки натиҷаҳои он барои таълиму тадриси фанҳои лексикология, морфология, грамматика дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи умумӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор гирад. Инчунин маводи мавриди таҳқиқро метавон ҳангоми таҳия ва тартиб додани фарҳангҳои терминологии тоҷикиву англисӣ, таълифи луғатҳои тафсирий ва соҳавӣ ба кор бурд. Маводи диссертатсия дар навиштани китобҳои дарсӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ оид ба таърихи забонҳои муқоисашаванда, лексикология, таҳқиқоти муқоисавӣ ва типологии забонҳои дигар истифода гарданд. Бахшҳои ҷудоғонаи диссертатсияро ҳамчун маводи боэтимод ҳангоми хондани семинарҳои махсус роҷеъ ба масъалаҳои лексикология, семантика дар факултетҳои филологӣ ва забонҳои хориҷии мактабҳои олӣ истифода бурдан мувофиқи матлаб мебошад.

Ҳамин тавр, аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он инъикос мегардад, ки хулоса ва натиҷагирӣҳои диссертатсия метавонад, дар шаклирии корҳои илмӣ марбут ба пажӯҳишҳои муқоисавӣ ва луғатнигорӣ ба кор раванд. Бо ҳамин мақсад ҷанбаҳои махсуси таҳқиқи мазкурро дар ҷунин самтҳо метавон истифода кард:

- барои таҳияи мавод дар баррасии масъалаҳои забоншиносии муқоисавӣ, лексикология, маъношиносӣ, фарҳангнигорӣ;

-барои такмили фарҳангҳои тафсирии забонҳои тоҷикиву англисӣ, соҳавӣ ва таҳассусӣ.

Мутобиқати мавзуи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур ба рамзи ихтисоси тасдиқнамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 10-02-20 забоншиносӣ ва типологияи муқоисавӣ, бандҳои зерин: мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктарабон дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар диссертатсия бори нахуст дар забоншиносии муқоисавӣ луғоти соҳаи кишоварзии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нуқтаи назари вижагиҳои сохториву маъноӣ ва семантикӣ мавриди баррасии қарор дода шудааст. Саҳми шахсии муҳаққиқ дар ҷамъоварии маводи пажӯҳиш ва коркарду таҳқиқи он, тасвиби натиҷаҳо, омода намудани маърузаҳои илмӣ ва таҳияву нашри мақолаҳо роҷеъ ба масъалаҳои мавзуи пажӯҳиш зоҳир мегардад. Пажӯҳиши мазкур заҳмати ҷандинсолаи муҳаққиқ ба ҳисоб рафта, дар шакли диссертатсияи муқаммал ба анҷом расидааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Мавзуи диссертатсия аз ҷумлаи масъалаҳои муҳим ба ҳисоб рафта, дар ҷаласаи кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддини Айни (суратҷаласаи № 5 аз 27-уми ноябри соли 2020) ва шурои олимони ДДОТ ба номи С. Айни (суратҷаласаи № 5/7.12 аз 26-уми декабри соли 2020) мавриди баррасӣ қарор гирифта, тасдиқ карда шудааст. Нуқтаҳои муҳим ва натиҷаҳои пажӯҳиш ҷандин дафъа дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмии кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии факултети забони англисии ДДОТ ба номи С.Айни мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Инчунин аз натиҷаҳои пажӯҳиш дар конференсияҳои илмиву назариявии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ (солҳои 2022, 2023, 2024) аз ҷумла дар конференсияҳои Ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандон ва магистронҳои донишҷӯёни ДДОТ ба номи С.Айни (солҳои 2022, 2023) маърузаҳои илмӣ пешниҳод ва ироа гардидаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии факултети забони англисии ДДОТ ба номи С. Айни (протоколи № 7 аз 23-феврари соли 2024) муҳокима гардида, ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Мавод ва нуқтаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои гуногун дар давраи солҳои 2021-2024 ва оид ба мавзуи диссертатсия 10 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Тоҷикистон ва КОА-и Вазорати муассисаҳои таҳсилоти олии ва илмии Федератсияи Россия ба таъб расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Мувофиқи мақсад ва вазифаҳои пешниҳодшуда диссертатсия аз муқаддима, ду боб, даҳ фасл, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои пажӯҳиш, рӯйхати адабиёти истифодашуда, нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия иборат буда, мазмуни таҳқиқ дар ҳаҷм 183 - саҳифаи ҷопи компютерӣ манзур мегардад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия дар бораи мубрамияти мавзӯ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, предмет ва объекти пажӯҳиш, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, навгониҳои илмӣ, аҳаммияти илмиву амалии таҳқиқ, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвиби амалии натиҷаҳои пажӯҳиш, наشري таълифоти илмӣ, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия маълумот ироа гардидааст.

Боби якуми диссертатсия “**Истилоҳоти марбути зироатҳои ғалладона дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” ном дошта, аз 5 фасл иборат аст.

Дар фасли аввал, ки “**Вожаи кишоварз ва муодилҳои он дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” ном дорад, ки дар бораи вижагиҳои сохториву маъноӣ, қаринаи таърихӣ ва ташаккулу таҳаввули он дар давраҳои гуногун, муодилҳои он дар муқоиса бо забонҳои англисӣ маълумот дода шудааст.

Вожаи **кишоварз** номи умумии ин соҳа буда, маънои пешаро (касбу кор) дорад, яъне касе, ки ба кишту кор машғул аст ва дар забони англисӣ дар шакли **cultivator** ифода меёбад.

Калимаҳои **деҳқон, барзгар, зорей** муродифҳои вожаи **кишоварз** буда, дар забони осори адабиёти классикӣ низ ба мушоҳида мерасанд. Дар давраҳои баъдии ташаккул ва таҳаввули забони тоҷикӣ калимаҳои **барзгар** ва **зорей** дар забони муосири тоҷикӣ мақоми худро аз даст дода, аз истифода берун мондаанд. То давраи нави ташаккули забони тоҷикӣ, яъне то давраи Истиклол вожаи **кишоварз** низ ба нудрат ба кор мерафт. Ба ҷои ин калима лексемаи **деҳқон** маъмул гашта буд.

Вожаи **кишоварз** бунёди қадима дошта, дар матнҳои суғдӣ-масехӣ ба гунаи **ka/əšāwarzē marti cultivator** ба маънои “кишоварз” ба кор рафтааст [Gharib, 1995, 4909].

Чуноне ба мушоҳида мерасад, ин калима дар забони суғдӣ дар шакли ибораи изофии исмӣ **ka/əšāwarzē marti** роиҷ будааст, ки онро агар таҳтулафзӣ баргардон кунем, ба сурати **кишоварз мард**, яъне марди кишоварз” дар меояд. **Кишоварз** таърихан аз рӯйи сохт мураккаби омехта буда, аз чор ҷузъ **kaš+ā+warz+a** таркиб ёфтааст, ки аз ду ҷузъи мустақилмаъно ва ду ҷузъи хусусияти грамматикӣ дошта иборат мебошад.

Ҷузъи аввал **kiš** дар забони суғдӣ **ka/əš** ба маънои “коштан” дар ифодаи феъли амал маъмул будааст, ки дар забони англисӣ ба сурати **to sow** ба кор меравад [Gharib, 1995, 4905].

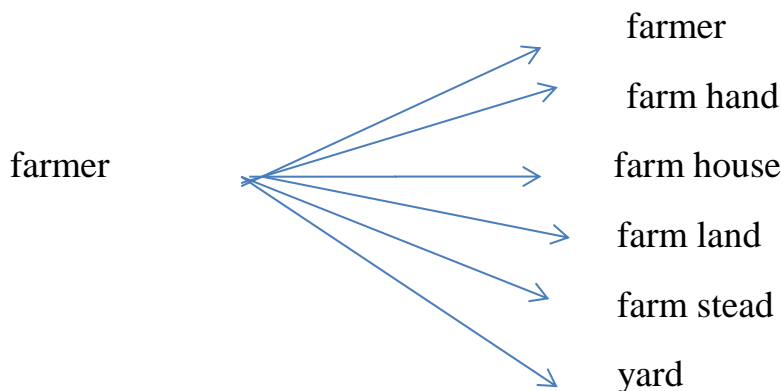
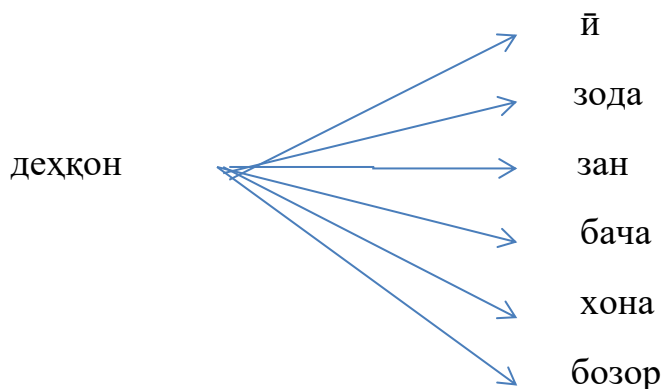
Вожаи **кишоварз** дар забони адабии тоҷикӣ ва муродифи он **деҳқон** дар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ роиҷ аст. Аз ин калимаҳо ба воситаи пасванди калимасозии **-ӣ** номи касбу кор- **кишоварзӣ, деҳқонӣ** ба вучуд омадааст, ки дар забони англисӣ дар шаклҳои **cultivation, tillage, agriculture** истифода мешаванд.

Вожаи **деҳқон** дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” дар ду шакл **деҳгон** ва **деҳқон** сабт гардида, ба маъноҳои 1. кишоварз, зорей; 2. молики замин, заминдор;

арбоби деҳ, деҳхудо; 3. ачам, форсу тоҷик; 4. маҷ. қиссагӯӣ; таърихдон тавзеҳ ёфта, шоҳидҳое аз Манучехрӣ, Ҷомӣ, Таърихи Наршаҳӣ, Фирдавсӣ, Носири Хисрав оварда шудааст. [1969, 365].

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки **деҳқон** маъноҳои зиёдеро ба худ касб карда, будааст, вале имрӯз дар забони тоҷикӣ танҳо ба маънои **кишоварз** маъмул аст.

Ба воситаи лексемаи **деҳқон** вожаҳои зиёде низ қорбаст гардидааст, ки дар нақша онҳоро метавон ба таври зайл тасвир кард:

Дар фасли дуюми ин боб, ки **“Таснифоти истилоҳоти зироатҳои ғалладона дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** ном дорад, бояд гуфт, ки як баҳши асосии калимаву истилоҳоти соҳаи кишоварзиро зироатҳои ғалладона ташкил медиҳанд, ки таҳлил ва таҳқиқи онҳо яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад.

Зироатҳои ғалладона дар навбати худ ба ду гурӯҳ ҷуда мешаванд: хӯшадор ва ғилофакдор, ки ҳар навъ дар алоҳидагӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд. Зироатҳои ғалладонаи хӯшадор ва ғилофакдор бо бархе аз вижагиҳои худ аз ҳамдигар тафовут доранд, аз ин ҷиҳат онҳоро ба чунин гурӯҳҳо дастабандӣ кардаанд.

Дар боби якум фасли дуюми зербоби як, ки **“Зироатҳои хӯшадор”** ном гирифта он дар бораи ғалладонаҳои хӯшадор баррасӣ шудааст.

Хӯшадорҳо яке аз оилаҳои калонтарини пӯшидатухмҳо ба ҳисоб рафта, онҳо беш аз 700 чинс (то даҳ ҳазор намуд) -и растаниҳоро фаро мегиранд, ки дар Тоҷикистон 90 чинс ва беш аз 33 навъи хӯшадорҳо мерӯянд.

Муҳимтарин хӯшадорҳо -ин зироатҳои ғалладона мебошанд, ки дар ҳаёти инсон нақши муҳимро ба ҷо меоваранд. Ба бахши хӯшадорҳо метавон зироатҳои ғалладона, аз ҷумла гандум, ҷав, ҷавдор, чуворимакка, арзан, шолӣ, сиёҳдона, найшакар ва амсоли инҳоро шомил сохт, ки ҳар яке дар диссертатсия ба таври муфассал дар муқоиса бо забони англисӣ мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода шудааст.

Вожаи **ғалла** мафҳуми умумии ҳамаи навъҳои ғалладона мебошад, ки дар забони англисӣ дар шакли **grain** маъмул аст.

Яке аз навъҳои маъмули **ғалла** ин **гандум** буда, корбурди он дар забони англисӣ ба сурати **wheat** мебошад.

Гандум яке аз вожаҳои куҳанбунёди забони тоҷикӣ ба ҳисоб меравад ва сарчашмаи он ба забонҳои форсии бостон алоқаманд мебошад. Ин калима дар авестой дар шакли **gantuma**, форсии миёна **gandum**, форсии миёнаи турфонӣ **gannum**, портӣ **gandum**, суғдӣ **gandam**, хутанӣ **ganama**, хоразмӣ **gandym**, балхӣ **gandomo** ба кор мерафтааст [Андреев, 1957, 181; Gharib, 1995, 4162].

Ҷав навъи дигари зироатҳои ғалладона мебошад, ки аз ҷиҳати сохт сода ва аз рӯйи баромад бунёди тоҷикӣ дорад. **Ҷав** дар забони англисӣ дар шакли **bareli** истифода меёбад. Ин навъи **ғалла** ҳам хеле қадима буда, дар китоби “Авесто” ба гунаи **yava** омадааст.

Роҷеъ ба давраи пайдоиши вожаи **ҷав** муҳаққиқи шинохтаи рус И. М. Стеблин-Каменский робитаи вожаи **yava** -и авестоиро ба вожаи ҳиндуаврупоии умумие, ки барои ифодаи навъҳои гуногуни ғалладона истифода мешуд, мансуб медонад [1982, 23]. Вожаи **ҷав** дар забони ҳиндии бостон низ айнан ба сурати авестойдошта, яъне ба маънои **ҷав** мустаъмал будааст.

Чуноне аз сарчашмаҳои илмӣ ва таърихӣ ба мушоҳида мерасад, вожаи **ҷав** дар забонҳои қадимаи эронӣ, ҳиндии бостон ва бархе аз забонҳои эронии нав баъзе тафовутҳои фонетикӣ бо чунин шаклу маъноҳо ба кор мерафтааст, ки мафҳуми муштарак доштани онро дар ин забонҳо нишон медиҳанд: *ав.* **yava** “для обозначение различных злаков”; *др. инд.* **yava** “ячмень”; *др. ир.* **yava**; *пехл., перс., тадж.* **jav** «ячмень»; *парф.* **zo**; *бел.* **jav** ячмень”; *ишк.* **yaw oset.** - *ирон.* “просо” **yæw санг.** **you** *мдж.* **yaw**, *йид.* **you** “ зерно, хлеб”, *ягн.* **yaw** ячмень”; [Андреев, 1957, 365; Gharib, 1995, 11030].

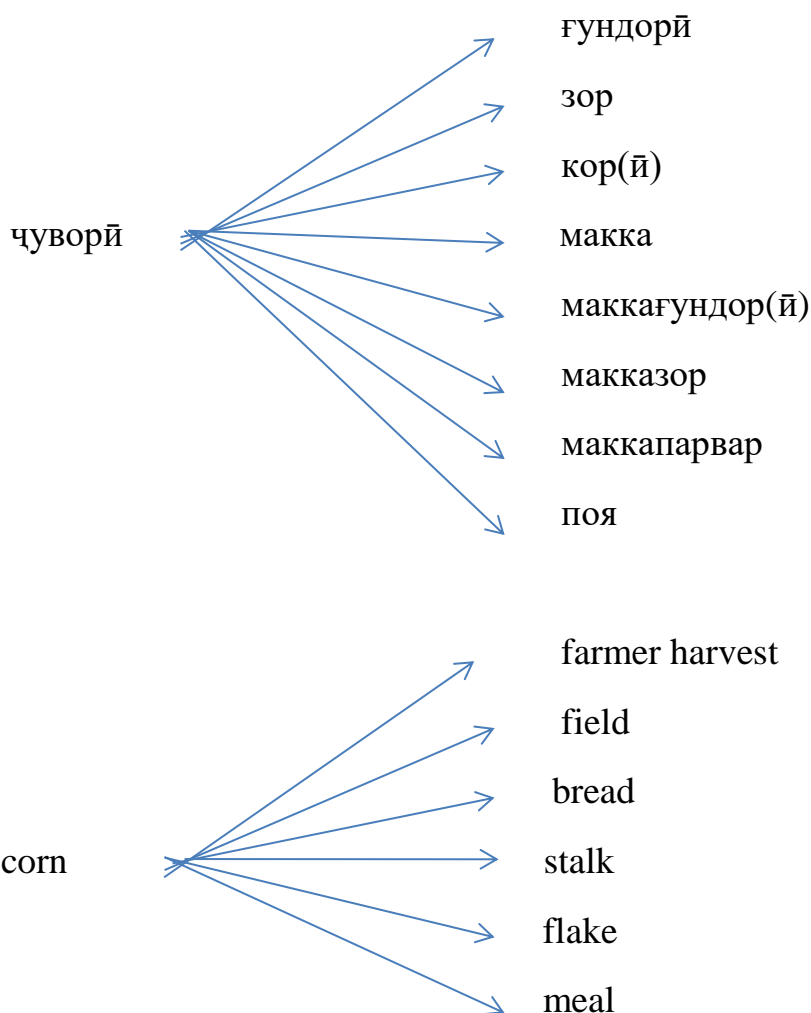
Ҷавдор, ки онро **ҷави сиёҳ** низ меноманд, гиёҳи яксола буда, навъи маъмули ғалладонаҳо ба ҳисоб меравад ва ҳамчун маҳсулоти ғизоӣ ва еми чорво истифода мешавад. Ин калима аз ҷиҳати сохт мураккаб буда, аз ду ҷузъ **ҷав** ва **дор**, яъне аз исм ва асоси замони ҳозираи феъли доштан таркиб ёфтааст.

Вожаи **ҷавдор** дар забони англисӣ дар ду шакл ба кор меравад. Шакли аввал out(s) мебошад, ки “ҷави русӣ, ҷавдор” маънӣ шудааст. [Ҷамшедов, 2005, 423] ва гунаи дигар ё муродифи он *гуе* буда, ба маънои “ҷавдор, номи ҷавдор” тавзеҳ ёфтааст [ҳамон ҷо, 519].

Чуворимакка вожаи мураккаб буда, аз **чуворӣ** ва **макка** сохта шудааст, ки дар забони тоҷикӣ дар шаклҳои чудогона, яъне **чуворӣ**, **макка** низ ба кор мераванд. Истифодаи гунаҳои алоҳида ба ғўйишварони минтақаҳои тоҷикнишин вобаста аст.

Дар забони англисӣ ин калима ба гунаҳои **corn** ва **maize** роиҷ аст. Бо вучуди ин байни онҳо тафовути маъноӣ низ ба назар мерасад. Чунончи, доираи истифодаи **maize** маҳдудтар буда, танҳо ба маънои “чуворимакка” ба кор меравад. Муридифи он **corn** калимаи доираи истеъмоли васеътар дошта, на танҳо ба маънои “макка, чуворӣ, балки ба маъноҳои “дона”, “гандум низ истифода мешавад.

Дар заминаи вожаи **чуворӣ** калимаҳои сохта ва мураккаберо ба вучуд омадаанд, ки дар тақмили фарҳангҳои тафсири ва соҳавӣ нақши муҳимро аз решаи **чо** хоҳанд овард. Бинобар ин калимаҳои аз решаи чуворӣ ба вучудомадаро дар нақша метавон чунин тасвир кард:

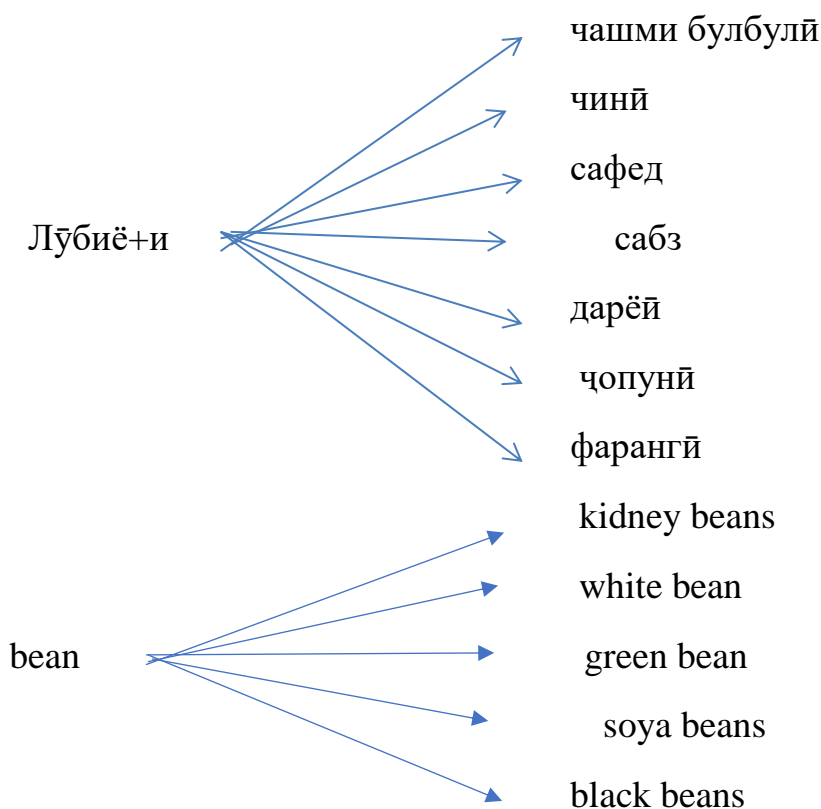

Дар ин фасл вожаҳои биринҷ, шолӣ, арзан, сиёҳдона, сарак, чавмулк ва амсоли инҳо мавриди таҳлил ва баррасӣ дар муқоиса бо забони англисӣ қарор дода шудаанд.

“**Таҳлили вожаҳои мансуб ба ғалладонаҳои ғилофакдор**” фасли сеюми боби якум ... буда, калимаҳои зерин таҳлил шудаанд: лӯбиё, мош, мушунг, нахӯд наск ва навъҳои онҳо.

Лӯбиё дар забони англисӣ дар ду шакл **bean** ва **kidney** роиҷ аст, вале дар забони тоҷикӣ муродиф надорад.

Аз сарчашмаҳои илмӣ ва фарҳангҳо маълум мешавад, ки **лӯбиё** дорои навъҳои гуногун будааст, аз ин рӯ, бархе аз онҳоро метавон чунин тасвир кард:

Дар ин банди диссертатсия дар бораи андешаи донишмандони аврупоӣ Т. Хорн, М. Майрхофер ва муҳаққиқи рус И. М. Стеблин-Каменский роҷеъ ба пайдоиш ва баромади калимаи **мош** маълумот ироа гардидааст.

Мушунг дар забони тоҷикӣ дар ду шакл ба кор меравад. **Мушунг** гунаи забони адабии тоҷикӣ ба ҳисоб рафта, **мулк** сурати лаҳҷавии он мебошад, ки гунаи англисии он **pea(s)** мебошад. Дар фарҳанги **Oxford Russian Dictationary** дар ду шакл сабт гардидааст: 1. **pea** исм (collect) 2. **peas** (сои)brick wall [с. 96].

Нахӯд ҳам як навъи ғалладонагиҳои ғилофакдор буда, таърихи қадима дорад. Аз рӯйи баромад ин вожаро мураттиби “Фарҳанги забони форсӣ” **Mahshid Moshiri** марбут ба забони паҳлавӣ доништааст [1371, 1089] ва дар забони англисӣ ба гунаи **pea** роиҷ буда, аз ҷиҳати сохт сода аст.

Дар ин фасл хусусиятҳои сохториву маъноӣ, решаиносӣ, баромади калимаҳои **наск, бокило, ғилофак** низ дар муқоиса бо забони англисӣ баррасӣ шудааст.

Фасли чоруми боби якум “**Вожаҳои марбут ба мафҳуми дарза, ғарами алаф, тӯдаи алафу зироатҳои ғалладона дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” унвон дошта, ин ҷо калимаҳои дарза, банча, воп, ғанак ва муродифҳои онҳо дар муқоисабо забони англисӣ таҳқиқ шуда, аз ғӯйишҳои забони тоҷикӣ ва забонҳои шарқии эронӣ низ мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтааст, ки махсусан ҳангоми таҳлили калимаи **ғанак**, ки дар забони англисӣ дар шаклҳои **rick, (hay) stack** мустаъмал аст.

Банди панҷум “**Вожаҳои мансуби ҷой ва тарзи кӯфтани зироатҳои ғалладона**” ном дорад. Дар ин банд вожаи хирман **threshing-floor** ва калимаи таркибӣ ё феъли таркибии бо ин лексема ба вучудодада, дар мисоли **хирман кӯбидан**, калимаи мураккаби хирманкӯб, **бод додан to winnow** бо мисолҳо тавзеҳ ёфтаанд.

Ҳамин тавр, дар ин боби диссертатсия вожаи кишоварз ва муродифҳои он, баромади он, гандуму ҷав ва навъҳои онҳо, ҷавдор, ҷуворимаққа, биринҷ, лӯбиё ва хелҳои он, мош, мушунг, мушунги худрӯй, нахӯд, наск, боқила, арзан, сиёҳдона ва амсоли инҳо дар муқоиса бо забони англисӣ мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор дода шудааст. Инчунин, ҷо-ҷо барои тақвияти андешаҳо ҳамчун намуна шохидҳое аз осори назмии адибони адабиёти классикии тоҷик ва нав, аз зарбулмасалу мақолҳои халқӣ ва ибораҳои фразеологӣ ба онҳо робитадошта истифода гардидааст.

Боби дуюм “**Хусусиятҳои сохториву маъноии истилоҳҳои кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” унвон дошта, аз панҷ фасл иборат мебошад. Фасли аввал “**Нақши вожаҳои олоти меҳнат ва раванди корбурди онҳо дар соҳаи кишоварзӣ дар забонҳои муқоисашаванда**” буда, дар ин бахш номи ҳашт олоти меҳнат, дар мисоли **панҷшоха crotch, fork, зир, чорӯбе**, ки бо он хирман рӯбанд- a brush made of twigs for sweeping outside the house, collecting dung etc, **дос sickle**, хоркан a pick for breaking clods, **каланд hack**, hoe (гунаи **hack** ба маъноҳои “каланд, зоғнул, олоти кӯҳканӣ” тавзеҳ ёфтааст), **говрона ё говроначӯб, сабад, basket мола harrow** дар муқоиса бо забони англисӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Вожаҳои номбурда аз рӯйи хусусиятҳои сохториву маъноӣ, муродифот, доираи густариши бархе аз калимаҳо, муқоисаи таърихӣ онҳо бо забонҳои қадимаи эронӣ таҳлил ва таҳқиқ гардида, барои тақвияти андешаҳо мисолҳо аз адибони тоҷик овардашудаанд.

Вожаҳое, ки дар забони англисӣ муодили худро надоранд, онҳо тавзеҳ ёфтаанд.

Ҳамин тавр, дар забони тоҷикӣ ва англисӣ низ мисли забонҳои дигари дунё дар ифодаи соҳаи кишоварзӣ вожаҳои зиёде мавҷуд аст, ки таҳлилу таҳқиқи онҳо дар қиёс бо забонҳои дигар, махсусан забонҳои хеш дорои арзиши муҳимми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад.

Унвони фасли дуюми ин боб “**Истилоҳҳои мансуб ба юғу испор ва номи қисматҳои он дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” мебошад. Мусаллам аст, ки бархе аз вожаву истилоҳоти бунёдии кишоварзӣ на танҳо аз ҷониби мардумони эронитабор ё мардумони дигари Осиёи Марказӣ, балки аз ҷониби халқҳои

славяниву аврупой низ аз давраҳои қадим мавриди истифода қарор дошт. Ба ин бахши вожаҳои кишоварзӣ метавон юғу испор ва қисматҳои онҳоро ном бурд, ки дар коркарди замин муштарақоти зиёде ба мушоҳида мерасад.

Юғ олоти чӯбини махсуси **кишоварзӣ** мебошад, онро ба гардани чуфти гов мебанданд ва омочро ба он пайваста, корҳои гуногуни хоҷагиро ба ҷомеоваранд.

Дар забони тоҷикӣ вожаи **юғ** маҷозан ба маънои “асорат, зердастӣ, бардағӣ, бори гарон” низ ба кор мерафтааст. Дар забони англисӣ бошад, доираи васеътар дошта, ба чунин маъноҳо омадааст: **youk** 1. юғ, полҳанг; 2. [гов] чуфт; 3. (барои ҳамли бор) чончу; 4. хайётӣ) саршона, камарӣ; 5. банд, султ; асорат: **under the yoke of** зери юғ, зери султа [Farhang Moaser, 2010, 1944].

По́за олоти чӯянии секунча шакли нӯгтези дарунхолӣ, ки ба нӯги испор кашида, заминро шудгор кунанд. Муодили вожа **поза** бо номи **говоҳан** низ дар бархе аз ғӯйишҳои забони тоҷикӣ ба кор меравад. **Говоҳан** шакли кӯҳани вожаи **поза** буда, дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” сабт гардида, чунин тавзеҳ ёфтааст: оҳане, ки ба нӯги испор (омоч, сохтук) гузаронда, заминро шудгор мекунанд ва аз осори назми Низомии Ганҷавӣ ҳамчун шоҳид оварда шудааст [1969, 273].

Дар забони англисӣ вожаи **говоҳан** ба гунаи **ploughshare** роиҷ буда, аз рӯйи сохт мураккаб мебошад, ки аз ду ҷузъ ба вучуд омадааст. Ҷузъи аввали калима лексемаи **plough** дар забони англисӣ метавонад ҳам ба вазифаи исм ва ҳам ба гунаи феъл ояд. Агар ҳамчун исм дар матн ба кор рафта бошад, маънои “омочи оҳанин”- ро ифода мекунад, вале агар дар ҷумла ба вазифаи феъл омада бошад, маънои “шудгор кардан”-ро дорад. Ҷузъи дуюми ин калима **share** буда, маънои “теғи говоҳан”- ро ифода мекунад.

Вожаи **говоҳан** низ калимаи мураккаб буда, аз номи ҳайвони хонагии **гов** ва **оҳан** корбаст гардидааст, ки аз рӯйи мансубияти ба ҳиссаҳои нутқдошта исм+исм аст.

Хулоса дар ин банди диссертатсия ҳаҷдаҳ вожа бо муродифҳояшон, ки марбут ба олотҳои меҳнат ва абзорҳои (ҷузъҳои) онҳо мебошанд, дар муқоиса бо забони англисӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Аз ин теъдоди вожаҳо аз рӯйи сохт 8-тояш сода, 3-то сохта ва 7-тояш мураккаб мебошанд.

Аз вожаҳои мавриди пажӯҳиши ин бахши кишоварзӣ муайян карда шуд, ки бархе аз онҳо дар фарҳангҳои тафсирии забони тоҷикӣ сабт нагардидаанд ва теъдодӣ дигар тавсифӣ буда, тавзеҳоти вожаро талаб мекунанд, махсусан ҳангоми муқоиса бо забони англисӣ.

Дар фасли сеюми боби дуюм “**Таҳлили феълҳои марбути соҳаи кишоварзӣ**” он феълҳои мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, ки ба соҳаи кишоварзӣ мутааллиқанд. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҳам мисли забонҳои дигар феълҳои сода ва таркибии номие мавҷуд аст, ки ба амалу ҳолатҳои гуногуни кишоварзӣ робита доранд. Масалан, феълҳои **коштан, даравидан, кӯфттан, сартахт шудан, об мондан, хишова кардан, дарза бастан, мола кашидан, бод додан** ва амсоли инҳо.

Дар забони англисӣ феъли коштан ба гунаи **to plough** роиҷ буда, даравидан дар ду шакл **to reap** ва **mow** ба кор меравад. **Кӯфтан** дар забони тоҷикӣ дорои маъноҳои гуногун буда, яке аз маъноҳои он ба соҳаи кишоварзӣ марбут аст, яъне “майда кардани зироатҳои ғалладона, аз коҳ чудо намудани дон дар забони англисӣ дар шаклҳои **to thresh, crush (make small pieces of sth)** маъмул аст.

Яке аз феълҳои таркибии номӣ, ки махсусан ба пухта расидани кишти ғаллаи пеш аз дарав алоқаманд аст, ин феъли **сартахт шудан** мебошад. Ин феъли таркибии номӣ дар фарҳангҳои тафсирии забони тоҷикӣ ва таҳассусӣ ба қайд гирифта нашудааст. Феъли таркибии **сартахт шудан**, танҳо дар фарҳангҳои дузабона ва сезабонаи С. Мирзозода сабт гардида, пухта расидан маънӣ шудааст. Дар ин ҳангом ғалл тиллоранг, забзард мешавад:

Ғалла сартахт шудааст (=пухта расидааст), онро дарав кардан лозим. - The grain is ready, **it must be reape** [2008, 308].

Феъли таркибии **нова кардан** маънои “тоза кардан”-иғалларо дорад, ки дар забони англисӣ ба суратҳои **to clean** ва **sieve grain** истифода мешавад.

Ҳамин тавр, феълҳои мавриди пажухишдар диссертатсия аз рӯи амали корбурди гендерӣ (чинсият) ба се гурӯҳдастабандӣ гардидаанд:

1. Вожаву таркибҳои феълие, ки қору фаъолияти мардонро ифода мекунанд: коштан, кӯфтан, кишт кардан, тухм задан (пошидан) ва ғайра.

2. Вожаву феълҳои таркибие, ки ба қоруфаъолияти занона далолат мекунанд: бехтан, ғалбер кардан (бо ғалбер тоза бехтани ғалла, нова кардан (бо нова тоза кардани ғалла), ғалла шустан ва амсоли инҳо.

3. Вожаву таркибҳои феълие, ки ба қору фаъолияти мардонаву занона марбутанд: даравидан (дарав кардан, алаф даравидан, ғалла даравидан, дарза бастан ва ғайра.

Дар фасли чорум, ки **“Истилоҳоти марбут ба рондан ва назди худ хондан ё истонидани ҳайвонҳои хонагӣ”** ном дорад, яке аз масъалаҳои ҷолиб мебошад. Масъалаи нидо, ба вижа нидоҳои марбут ба назди худ хондан, аз худ дур кардан, рондан ба ҳаракат даровардан ё истонидан яке аз мавзӯҳои муҳимме ба ҳисоб меравад, ки дар илми забоншиносӣ, аз ҷумла дар муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди таҳқиқ қаро нагирифтааст. Бархе аз чунин навъи нидоҳо махсусисоҳаи ишоварзӣ мебошанд.

Бо вучуди ин, роҷеъ ба ин масъала муҳаққиқони тоҷик С. Мирзозода дар фарҳангҳои таҳиянамудаи худ [2008], С. Носиров дар яке аз мақолаҳои “**Нидоҳои даъват ва рондани ҳайвонот ва парандагони хонагӣ дар лаҳҷаи Фалғар**” [2015] маълумот ироа гардидааст. Инчунин дар китоби “Забони адабии ҳозираи тоҷик низ ин навъи калимаҳо ба таври мухтасар танҳо номбар шудаанд [1973, 439].

Бархе аз чунинхели идоҳо махсуси соҳаи кишоварзӣ буда, дар ин банди диссертатсия дар муқоиса бо забони англисӣ таҳлил ва таҳқиқ шудаанд. Масалан, **бош парч** нидои махсуси кишоварзон аст ва маънои “баргаштан, тоб хурдан, бозгаштан ба самти дигар”-ро дорад. Чунин нидо дар забони англисӣ ба мушоҳида нарасид, вале мурағибӣ “Фарҳанги яғнобӣ-тоҷикӣ-англисӣ” онро

чунин тавзеҳ доодааст: **Thecommand for a cow to tum at the end of a ploughing field andto return beside the furrow already mady** [Mirzozoda, 2008, 249].

Банди панҷум “**Таҳқиқи вожаҳои маросимиву суннати кишоварзӣ дар муқоиса бо забони англисӣ**” номгузори гардида, дар он чанд вожаи суннати мутааллиқ ба соҳаи кишоварзии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ ба риштаи таҳлилу таҳқиқ даромадааст.

Маросимҳои соҳаи кишоварзӣ дар фаслҳои гуногуни сол, бавижа баҳор, тобистон ва тирамоҳ бо қору ғайолияти кишоварзон баргузор мегарданд, ки сабаби маросимҳои мавсимӣ ном гирифтани онҳо гардидаанд.

Дар ин банд вожаҳои ҷуфтбаророн, ҷӯйканон, гандумчошон, отанговезон, гандумбодқунон, хирманкӯбон ва ғайраҳо таҳлил шудаанд.

Ҳамин тавр, дар ин боби диссертатсия тобишҳои маъноиву сохторӣ, муродифоти навҳои зироати ғалладона, олотҳои меҳнат, вожаҳои марбут ба суннатҳои маросимии кишоварзон, инчунин феълҳои ба ин соҳа робитадошта дар муқоиса бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳангоми баррасӣ ва таҳлили тобишҳои маъноиву сохторӣ, ҷо-ҷо решаиносии луғоту мавриди пажӯиш муайян карда шуд, ки ин нави калимаву истилоҳот дар ташаккулу таркибилуғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нақши муҳим доштаанд. Бинобар ин, хусусиятҳои сохториву маъноӣ ва муродифоти ҳар як калима ва истилоҳотимарбут баин бахш ва муқоиса ё тавзеҳи онҳо бо забони англисӣ дар таҳлилу таҳқиқи ин масъала аз усулҳои диахрониву синхронӣ ва муқоисавӣ-таърихӣ истифода гардидааст.

Чунин услуби таҳлил дар бораи таҳаввули таърихии луғоти ин соҳа ва ҷиғунагии ташаккули маъно дар давраҳои гуногуни таърихии забонҳои эронӣ, махсусан забони тоҷикӣ ва муқоисаи онҳо бо забони англисӣ яке аз масъалаҳои муҳимму судманди забоншиносӣ дар давраи муосир маҳсуб меёбад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

1. Бо назардошти таҳқиқи мо хуб мешуд, ки агар аз ҷониби муҳаққиқони забоншинос ҷиҳати омӯзиши дигар паҳлуҳои луғоту истилоҳоти соҳаи кишоварзии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ мавзӯҳои муайяни илмӣ коркард ва мавриди баррасӣ қарор мегирифт.

2. Қори диссертатсионӣ ва натиҷаҳои илмӣ-таҳқиқотии он метавонад дар самтҳои таҳқиқи лексема, этнолингвистика, мардумшиносӣ (этнография), луғатшиносӣ, таҳияи фарҳангҳои таҳассусии забонҳои муқоисашаванда, таҳияи дастуру воситаҳои таълимӣ истифода шавад.

3. Дар дарсҳои типологияи муқоисавӣ, асосҳои назариявӣ, амалӣ ва натиҷагириҳоро дар ҳалли масъалаҳои забоншиносӣ, рочеъ ба омӯзиши луғоти соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла зироатҳои ғалладона, навҳои онҳо, олотҳои меҳнати марбут ба ин соҳа, суннатҳои маросимии кишоварзон ва амсоли инҳоро дар забонҳои муқоисашаванда истифода бурдан мумкин аст.

4. Дастовардҳои илмӣ ва методии пажӯиш дар ҳали баъзе масъалаҳои назариявии луғатнигорӣ ва луғатнависи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мусоидат менамояд.

5. Аз рӯйи натиҷаҳои муайянгардидаи диссертатсия дар бораи масъалаҳои лексикографӣ, этнолингвистӣ, этнографӣ метавон ба донишҷӯён ва унвонҷӯёни соҳаи филологӣ машғулиятҳои махсуси забоншиносиро ба роҳ монд.

6. Маводи диссертатсияро метавон дар тақмили фарҳангҳои тафсирии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, таҳассусӣ, дузабона истифода кард. Инчунин маводи диссертатсия барои бархе аз корхонаву муассисаҳои давлатӣ, махсусан Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳури Тоҷикистон, Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ, Вазорати фарҳанги ҚТ судманд хоҳад буд.

7. Пажӯҳиши хусусиятҳои сохторӣ ва луғавию маъноии луғоти соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла вожаҳои зироатҳои ғалладона ва навъҳои онҳо, олотҳои марбут ба ин соҳа, анъанаҳои маросимиву суннатӣ дар муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ки як бахши умдаву муҳимми ин забонҳоро фаро мегиранд, дорои ҷанбаҳои боарзиши забонҳои муқоисашаванда ба ҳисоб мераванд. Аз ин рӯ, бояд роҷеъ ба вижагиҳои луғоту истилоҳоти қисматҳои алоҳидаи соҳаи кишоварзӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ пажӯҳишҳои густурдаи илмӣ забоншиносӣ сурат гирад.

ХУЛОСА

Дар хулосаи диссертатсия натиҷаҳои ба даст омада зикр шудаанд:

Аз таҳлил ва таҳқиқи луғоти соҳаи кишоварзӣ, бавижа калимаву истилоҳоти зироатҳои ғалладона, навъҳои онҳо, калимаҳои марбут ба олотҳои меҳнат ва суннатҳои мавсимии ин соҳа дар асоси маводи забони тоҷикӣ ва муқоисаи онҳо бо забони англисӣ ба натиҷаҳои зайл расидан мумкин аст:

1. Аз баррасии луғоти соҳаи кишоварзӣ забони тоҷикӣ дар киёс бо забони англисӣ маълум мегардад, ки бархе аз вожаҳои ин забон бо сабабҳои гуногуни таърихӣ, аз ҷумла пешрафти илму техника, коркарди замин, иқтисод бо таъсири забонҳои дигар то андозае таҳаввул ёфтааст. Бо вучуди ин қисмате аз луғоти ин соҳа дар таркиби луғавии забон мафҳум монда, ҳамчун як қабати махсуси лексика дар байни маъниҳо, махсусан дар забони мардуми кӯҳистон побарҷой мебошанд.

2. Муқоисаи вожаву истилоҳоти зироатҳои ғалладона, навъҳои он ва бархе аз луғоти дигари ин соҳаи забони тоҷикӣ бо забони англисӣ, алоқаи забонҳои муқоисашавандаро на танҳо бо тафовути хусусиятҳои сохторӣ, балки муштаракоти калимаҳои забони тоҷикиро бо забонҳои эронии бостон ва миёна нишон медиҳад.

3. То ба имрӯз таҳқиқи мукаммали лингвистии калимаву истилоҳоти бештари бахшҳои соҳаи кишоварзӣ забони тоҷикӣ, махсусан муқоисаи истилоҳоти ин соҳа бо забонҳои дигар, ба истиснои баъзе рисолаҳои илмӣ С.Ҷоматов, Б. Ҳакимова, Г. Саъдиева, инчунин бархе ишораҳо дар асарҳои лаҳҷашиносӣ ва забонҳои шарқии эронӣ, дар мисоли забони яғнобӣ мавриди баррасии мукаммали илмӣ қарор нагирифтааст.

4. Қабатҳои луғавии марбут ба маводи соҳаи кишоварзӣ, бавижа зироатҳои ғалладона ифодакунандаи тарзи зисту зиндагонӣ, коркарди онҳо,

машғулияти мардум, суннат, урфу одат, расму русум, анъанай мардуми тоҷик дар муқоиса бо мардуми англисзабон ба ҳисоб рафта, омӯзиши ин соҳаи ҳаётан муҳим барои соҳаҳои дигари илм, аз ҷумла этнолингвистика, этнография (мардумшиносӣ), таърих, фолклор ва амсоли инҳо нақши муҳимро ба ҷо меоварад ва ба воситаи онҳо метавон бархе аз суннату анъанай мардумони эронитабор ва англисзабонро то андозае муайян кард. [4-М]

5. Калимаву истилоҳоти соҳаи кишоварзии мавриди пажӯҳиши мо зироатҳои ғалладона, навъҳо ва коркарди онҳо, олотҳои меҳнати марбут ба ин соҳа, баъзе суннатҳои кишоварзӣ ва феълҳои амали ба кишоварзӣ робитадошта дар бораи онҳо маълумот ироа гардидааст.

6. Ҳангоми таҳлил ва таҳқиқ муайян гардид, ки бархе аз калимаву истилоҳоти кишоварзии забони тоҷикӣ, аз ҷумла вожаҳои суннатии хусусияти маҳаллидошта дар забони англисӣ муодили худро надоранд. Бинобар ин, баъзе калимаҳои суннатии забони тоҷикӣ ҳангоми тарҷума ба забони англисӣ тавзеҳу ташреҳи махсусро талаб мекунад. Яке аз роҳҳои тарҷумаи калимаҳои бемуодил, ин шарҳу тавзеҳи он, калка ва нимкалка (калима ба калима, таҳтуллафзӣ), аналоги функционалӣ ва монанди инҳо, ки ҳангоми таҳқиқ ва тарҷума аз ҷониби муҳаққиқон ва тарҷумонҳои касбӣ ба таври васеъ ба кор мераванд. [5-М]

7. Пажӯҳишҳо роҷеъ ба самтҳои гуногуни забони тоҷикӣ, аз ҷумла муқоисаи луғоти соҳавӣ бо забонҳои дигар, махсусан забонҳои русӣ ва англисӣ дар замони Истиқлол вижагиҳои бунёдӣ ва дастовардҳои муҳим пайдо намуда, ба ин восита тамоми қисматҳои илми забоншиносии муқоисавиро фаро гирифтааст, ки дар ин ҷода таҳқиқ ва муқоисаи истилоҳоти кишоварзии забони тоҷикӣ ва забонҳои англисӣ истисно нест. Сабаби асосӣ ин густариши забони давлатӣ мебошад. [3-М]

8. Таҳқиқи истилоҳоти кишоварзии забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ яке аз масъалаҳои муҳимми илми забоншиносӣ ба ҳисоб рафта, ба ин восита пажӯҳиши ҷанбаҳои гуногуни он аҳаммияти миллӣ ва ҷаҳониро ба худ касб мекунад. Инчунин пажӯҳишҳои соҳавӣ барои такмили фарҳангҳои дузабонаву чандзабона, таҳассусӣ, решашиносӣ (этимологӣ) ва луғатномаҳои вижаи забоншиносии қиёсӣ бо забонҳои дигар имконият фароҳам меоварад.

9. Баррасии истилоҳоти соҳаи кишоварзӣ, хосатан калимаҳои мансуб ба зироатҳои ғалладона ва навъҳои онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ яке аз масъалаҳои муҳим мебошад, зеро дар заминаи ҳар як навъи ғалладона боз вожаҳои зиёде ба вучуд омадааст, ки таҳқиқи қиёсии онҳо мувофиқи матлаб ва замони муосир аст.

10. Ба ҳамин минвол, ҳамачониба ба таври мукамал омӯхтан ва ҷамъоварии маводи бештар роҷеъ ба соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла луғоти касбу ҳунар ва суннатҳои дигари марбут ба ин соҳа, ки таърихи қуҳану бунёдӣ доранд, ҳадафи асосии пажӯҳишгарони соҳа мебошад.

11. Сабки таҳлил ва таҳқиқ дар асоси илми забоншиносии муқоисавӣ ҳамзамон бо усули синхронӣ ва диахронӣ сурат гирифтааст. Таҳқиқ дар

доираи забоншиносии муқоисавӣ, бавижа муқоисаи луғоти мушаххаси кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ҷо-ҷо дар муқоиса бо осори забонҳои давраи эронии бостону миёна, забони осори адибони адабиёти давраи классикӣ, ғӯйишҳои забони имрӯзаи тоҷикӣ ва забонҳои шарқӣ эронии қаламрави Тоҷикистон, махсусан забони яғнобӣ анҷом ёфтааст.

Соҳтори бахшҳои мавзӯ ва таснифоти (гурӯҳбандӣ) луғоти мавриди таҳқиқ бар пояи сабки имрӯзаи илми забоншиносии муосир таҳия ва танзим гардида, аз сарчашмаҳои илмии мавҷудаи ватанӣ ва хориҷӣ истифода шудааст. **[8-М]**

12. Вожаву истилоҳоти соҳаи кишоварзӣ дар забонҳои муқоисашаванда хеле фаровон буда, онҳоро аз рӯйи хусусиятҳои сохториашон ба гурӯҳҳо дастабандӣ намуда, мавриди таҳлилу таъқиқ қарор дода шуд, ки иборатанд аз: сода, сохта, мураккаб ва ибораҳои изофии исмӣ ё феълҳои таркибии номӣ.

Феҳристи қорҳои ҷопшудаи муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшаванда

[1-М] Умаралиева, Т.М. Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти ғалладона дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Т.М. Умаралиева // Маҷалаи илмӣ “Суханшиносӣ”-и Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ.-Душанбе. - 2022.-№1.-с.73-78. ISSN 2308-7420.

[2-М] Умаралиева, Т.М. Баррасии олотҳои меҳнат ва тарзи қорбурди онҳо дар кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Т.М.Умаралиева // Маҷалаи “Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ”- ДДОТ ба номи С.Айнӣ. – Душанбе. - 2022.-№5 (100). - саҳ.82-87.

[3-М] Умаралиева, Т.М. Баррасии бархе аз вожаҳои маросимиву суннатии соҳаи кишоварзӣ дар забони тоҷикӣ ва англисӣ. [Матн] / Т.М.Умаралиева // Маҷалаи “Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ”- ДДОТ ба номи С.Айнӣ. – Душанбе. - 2024.-№2 (109). - С. 54-57.

[4-М] Умаралиева, Т.М. Вижагиҳои маъноӣ ва сохтории истилоҳоти зироатҳои ғалладонаи ғилофакдор: дар заминаи маводи забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ. [Матн] / Т.М.Умаралиева // Маҷалаи “Паёми ДМТ” – Душанбе, 2024 (ISSN-2413-516X) № 6 саҳ.227-233.

[5-М] Умаралиева, Т.М. Вожагиҳои марбут ба мафҳуми дарза, ғараму тӯдаи алаф ва зироатҳои ғалладонаи забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ. [Матн] / Т.М.Умаралиева // Маҷалаи “Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ”-и ДДОТ ба номи С.Айнӣ. Душанбе, 2024. (ISSN-2219-5408) №3 (110) С. 83-90.

Дар дигар нашрияҳо

[6-М] Умаралиева, Т.М. “Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти ғалладона дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” [Матн] / Т.М.Умаралиева // маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Солҳои рушди саноат (2022-2026)” (Душанбе, 18-23-юми апрели соли 2022). Душанбе 2022.саҳ-647-651.

[7-М] Умаралиева, Т.М. Баррасии олоти меҳнат ва тарзи корбурди онҳо дар кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Т.М.Умаралиева // маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи Ташаккули механизми молиявӣ ва иқтисодии рушди ҚТ дар шароити ҷаҳонишавӣ бахшида ба солҳои рушди саноат (2022-2026) (Душанбе, 24-29 апрели соли 2023). Душанбе 2023.саҳ.506-508.

[8-М] Умаралиева, Т.М. Юғу испор ва ҷузъҳои вобаста ба онҳо дар заминаи маводи забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ/ Т.М.Умаралиева // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ “Таҳқиқоти педагогӣ: мушкилот ва дурнамои он дар замони муосир”. – Душанбе. - 2023. – С. 282-286.

[9-М] Умаралиева, Т.М. Хусусиятҳои маъноӣ ва луғавӣи феълҳои марбути соҳаи кишоварзӣ забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ [Матн] / Т.М.Умаралиева // маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба рӯзи байналмилалӣ Забони модарӣ (20.02.2024) саҳ 50-53.

[10-М] Умаралиева, Т.М. Таҳлили вожаи кишоварз ва муодилҳои он дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / Т.М.Умаралиева // маводи конференсияи илмӣ-байналмилалӣ (18 майи 2024). Ш.Душанбе 2024.саҳ128-129.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

На правах рукописи

УДК 809.155.0+802.0:63
ББК 81.2 Точ+81.2 Англ:40
У-28

**УМАРАЛИЕВА ТАХМИНА МИРЗОАЛИЕВНА
(Умарализода Тахмина Мирзоали)**

**СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ
ТЕРМИНОЛОГИИ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ
(зерновые, орудия труда и связанные с ним факторы)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических
наук по специальности 10.02.20 – Сравнительно-историческое,
типологическое и сопоставительное языкознание**

ДУШАНБЕ-2025

Диссертация выполнена на кафедре языкознания и сопоставительной типологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

Научный руководитель: **Мирзоев Сайфиддин Джаборович**- кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института языка и литературы имени Абуабдулло Рудаки Национальной академии наук Таджикистана, город Душанбе

Официальные оппоненты: **Мухторов Зайниддин Мухторович** – доктор филологических наук, ректор филиала Сингапурского института развития менеджмента в городе Душанбе

Асоев Джоми Хайруллоевич - кандидат филологических наук, специалист отдела международных связей Хатлонского государственного медицинского университета

Оппонирующая организация: Таджикский национальный университет

Защита диссертации состоится «03» мая 2025 года в 13:00 часов на заседании Диссертационного Совета 6Д.КОА-036 при Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзаде (734019, Республика Таджикистана, Душанбе, улица Мухаммадиева, 17/6), зал заседаний Ученого Совета.

С содержанием диссертации можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде (734019, Республика Таджикистана, Душанбе, улица Мухаммадиева, 17/6) и на сайте www.ddzt.tj.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2025 г.

Учёный секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук

Хасанова Ш. Р

ВВЕДЕНИЕ

Диссертационная работа посвящена исследованию сельскохозяйственных терминов, особенно зерновых культур, их сортов, способов их обработки, орудия труда и процессов их применения, обрядовых и традиционных слов, глаголов, относящихся к этой области таджикского и английского языков. В диссертации рассмотрены структурные, семантические и этимологические особенности терминов сельскохозяйственной области.

Новизна и несовершенные исследования в этом направлении поставили новые задачи перед современной таджикской лингвистикой. В процессе событий исторических периодов языка рассматриваются различные методы исследования. Наша исследовательская работа посвящена изучению одного из наиболее актуальных и полезных разделов сравнительной лингвистики – анализу особенностей сельскохозяйственных терминов, в частности зерновых культур, орудий труда и процесса их применения в сельском хозяйстве, глаголов, относящихся к этой сфере, а также ритуальных и традиционных сельскохозяйственных слов таджикского и английского языков в сравнительном плане.

Известно, что с появлением человечества существовали различные формы языкового общения. В связи с этим, анализ и исследование таких путей и средств с точки зрения лингвистического материала последних лет, имеют особое научное значение для объяснения и интерпретации путей взаимодействия языков в современном обществе и их дальнейшее развития.

Следует отметить, что вопросы экономики, дипломатии, торговли, политики были и остаются прочно связанными с жизнью людей, поскольку наблюдения и опыт свидетельствуют о том, что вопросы лингвистики, особенно сравнение терминов родственных языков, вызывают научные и разнообразные споры среди ученых.

В последние десятилетия, особенно в период Независимости, расширяется круг вопросов сравнительной лингвистики, где вопросы исследования отраслевых терминов являются одним из важных и приоритетных направлений. В результате сравнительного исследования языковых единиц таджикского и английского языков, изучение специфики слов и терминов различных отраслей в сегодняшних условиях становится все больше актуальным. Поэтому можно сказать, что в новую эру прямых контактов независимой Республики Таджикистан с разными государствами мира, в особенности с англоязычными странами в различных политических и социальных сферах жизни, будет доказано наличие потребностей к языковому исследованию терминологии.

В связи с этим вопросом, политика, проводимая Президентом Республики Таджикистан в области лингвистики и использование языковых материалов в этом направлении, имеет важное значение и является ценным объектом исследования в сопоставительном языкознании.

Актуальность темы исследования. В сравнительной лингвистике особое место занимают структурные, смысловые и семантические вопросы.

Современные лингвистические исследования невозможно представить без сравнения изучаемых объектов. Взаимосвязь и общность некоторых терминов, сравнение и противопоставление, формы и структуры являются важными и основными условиями для определения их характеристики и установления для них норм. Основными элементами сравнения языков, в том числе таджикского и английского, являются выявление сходных и отличительных признаков сопоставимых слов и терминов.

В последние годы возрос интерес исследователей к изучению иностранных языков, особенно к английскому языку. Для сравнения различных вопросов таджикского и английского языков было проведено множество исследований. Однако некоторые темы изучены недостаточно широко. Выбор темы нашего исследования заключается в том, что до сегодняшнего дня сельскохозяйственная терминология таджикского и английского языков ещё не стало объектом специального исследования. Сравнительное исследование сельскохозяйственной терминологии таджикского и английского языков является одним из актуальных вопросов сегодняшней лингвистики.

Актуальность данного диссертационного исследования определяется теоретической и практической значимостью системного и сравнительного изучения структурных, смысловых и семантических особенностей сельскохозяйственной терминологии двух исследуемых языков. Сравнительное изучение сельскохозяйственной лексики и терминов в таджикском и английском языках способствует выявлению лингвистических и этнолингвистических факторов.

Анализ и исследование структурных и смысловых особенностей сельскохозяйственных терминов и их сравнение с другими языками в лингвистике является одним из актуальных вопросов, посредством рассмотрения особенностей которых можно выявить различные стороны лексических слоев сопоставляемых языков.

Степень изученности темы. Изучение сельскохозяйственной лексики и терминов является одним из актуальных и основных вопросов. Сельскохозяйственный сектор является одним из важнейших секторов экономики и имеет широкий и обширный охват. По некоторым лексическим аспектам сельскохозяйственной отрасли таджикского и английского языков проведены исследования, но они не охватывают всю эту отрасль.

Аграрная лексика в таджикской лингвистике больше рассматривается в рамках областей этнологии, лингвистики, а также сравнительной лингвистики, а её языковым аспектам уделялось меньше внимания. Исследованию проблем этнологии в сельском хозяйстве посвящены труды зарубежных и отечественных исследователи, в том числе работы М.С. Андреева [1970], В.В. Андриакова [1970], Н.К. Ерова [1960], Н.А.Кислякова [1969;1974], А.А. Семенова [1974], Л.А. Фирштейна, [1970]А. Валиева [1976], Я.Г.Гуломова, А. Исламова, Аскарлова [1966], А. Маджлисова [1967], И. Мухиддинова [1971], М. Р. Рахимова [1966] и многих других.

Исследователи С. Джоматов и Ф. Баротов посвятили научные диссертации исследованию ирригационной терминологии и землеустройства в сфере сельского хозяйства таджикского языка в сравнении с английским языком. С. Джоматов защитил кандидатскую диссертацию на тему “Структурно – семантический анализ ирригационной терминологии таджикского и английского языков в сопоставительном плане” [2006]. В своей диссертации он уделил особое внимание проблеме терминологии, структурным и семантическим особенностям ирригационной терминологии и орошению таджикского языка в сравнении с английским языком.

Исследователь классифицировал собранные материалы по структуре на простые, структурированные – производные сложные, композиционные и определил их теоретические и практические значения в формировании таджикского и английского языков.

Диссертационная работа С.Джоматова предоставила возможность определить важнейшие структурные и семантические особенности слов и терминов по орошению воды таджикского языка в сравнении с английским языком, поскольку термины по орошению охватывают различные лексические элементы, что, в свою очередь, имеет особое значение для изучения истории иранских и европейских языков.

Исследователь Ф.В. Баротов в своей монографии “Земельная терминология в таджикском языке (с привлечением материалов английского языка)” уделил внимание теоретическим вопросам терминологии и терминообразования, источникам возникновения лексико-грамматических компонентов терминов землевладения (сельского хозяйства), исследованию словообразования земли и землевладения, значимости, синонимов, омонимов и антонимов терминов в этой области [2021]. Ф.Баротов на основе своей исследовательской работы разработал и издал “Таджикско-английский и русский словарь сельскохозяйственных терминов», в котором не предоставлялось информация о зерновых культурах [2010].

Таджикский ученый Х. Бердыкулов провел ценные исследования по животноводческой лексике Зеравшанской долины, в которой также были исследованы некоторые сельскохозяйственные термины центральных диалектов таджикского языка [1992]. Некоторые аспекты аграрной лексики и терминологии таджикского языка в сравнении с русским и английскими языками были рассмотрены в кандидатской диссертации Г. Саъдиева [2007] [1].

Русский ученый С.М. Стеблин-Каменский в «Этимологическом словаре ваханского языка» выделил некоторые сельскохозяйственные термины памирских языков, диалектов таджикского языка и таджикского литературного языка с точки зрения их происхождения [1999]. Кандидатскую диссертацию Б. Ҳакимовой О. о зерновых культурах таджикского языка также можно отметить как ценный материал для исследования лексико-смысловых и структурных особенностей терминов зерновых культур [2008]. Стоит также отметить некоторые работы по лингвистике, посвященные исследованию южных диалектов таджикского языка, кандидатскую диссертацию и статьи С.

Мирзоева, которые посвящены изучению некоторых вопросов аграрного сектора ягнобского языка в сопоставлении с согдийским языком [1981], [1998; 2015].

Сельское хозяйство – одна из основных и важных отраслей, без которой невозможно представить жизнь людей. Именно поэтому в этой области употребляется особая лексика и терминология. Очевидно, что сельское хозяйство составляет огромную часть лексического ресурса каждого языка, включая таджикского и английского языков, охватывая очень широкий спектр. Словарь сельского хозяйства охватывает названия орудий труда, растений и любые обычаи, связанные с ними, каждая часть из которых требует специального изучения. Исследователи в своих трудах максимально показали традиционные особенности и процессы прошлые и настоящие народные традиции и предоставили в распоряжение исследователей интересный материал по этому вопросу. Тем не менее, следует отметить, что лингвистические пояснения к сельскохозяйственной лексике рассмотрены не в полной мере.

Связь исследований с научными программами и темами.

Проблемы, обсуждаемые в диссертации, тесно связаны с тематическими программами научных исследований, и они находятся в рамках одного из направлений научно-исследовательской работы кафедры лингвистики и сравнительной типологии ТГПУ имени С.Айни. Также вопросы исследования тесно связаны с государственными программами Республики Таджикистан по реализации языковой политики в стране на текущем этапе, которые реализуются на основе “Программы развития государственного языка на 2020-2030 годы” (ПП РТ от 28 ноября 2020 года, №647) и “Государственной программы совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года” (постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 августа 2019 года, №438).

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель выбора данной темы была обусловлена особым вниманием исследователя диссертации по структурно-семантическим особенностям, истории возникновения и развития сельскохозяйственной лексики и терминов таджикского и английского языков, а также их недостаточным изучением с сравнительной и историко-лингвистической точки зрения.

Задачи исследования диссертационной работы является сравнительный анализ терминологии сферы сельского хозяйства, в частности зерновых культур, орудий труда и процесса их применения, глаголов, связанных с сельским хозяйством, ритуальных и традиционных сельскохозяйственных слов, их структурно-семантических особенностей в таджикском и английском языках. Для достижения поставленной цели нами определены следующие исследовательские задачи:

- выявить значения и установления обязанности связанные с зерновых культур по формальным признакам (колосовидным, зерновым и стручковым) в таджикском и английском языках;
- исследовать слова, относящегося к понятию дарза бастан – связать сухую траву, ғарами алаф, тўдаи алаф – стог сена и зерновых культур в сопоставимых языках;
- выявить слова, относящихся к месту и процессу чистки зерновых культур;
- определить структурные и смысловые особенности сельскохозяйственных терминов в таджикском и английском языках;
- определить обязанности связанные с орудия труда и процесс их применения в сельском хозяйстве;
- проанализировать обязанности связанные с слова юғ – соха и испор – деревянный плуг и их части в сопоставимых языках;
- определить глаголы, относящихся только к сельскому хозяйству;
- обнаружить слова, которые используются только во время отгонения скотины (быков) при посеве и раздавливании зерновых культур;
- рассмотреть ритуальные и традиционные сельскохозяйственные слова таджикского и английского языков в сопоставительном плане.

Объект исследования являются сельскохозяйственная лексика и термины, лежащие в основе материалов зерновых культур, традиционной лексики, орудий труда и глаголов, относящихся к этой области в таджикском и английском языках.

Предмет исследования является структурно-семантический анализ сельскохозяйственных терминов по аналогии с таджикским и английским языками. При этимологическом объяснении некоторых слов использовался материал группы иранских и европейских языков, в которых значение и роль названия зерновых культур в совершенствовании сельскохозяйственных терминов имеют важное значение.

Теоретические и методологические основы исследования составляют теоретические и методологические труды исследователей в области сравнительной лингвистики, посвященные исследованию различных аспектов этой жизненно важной области.

При рассмотрении диссертационной темы мы опирались на исследовательские работы некоторых российских и таджикских лингвистов, в том числе, В.Р.Вилямса, Ю.Ю.Авалиани, Н.Н.Ершова, В.А.Лившица, В.С.Расторгуевой, Н.М.Оранского, Л.С.Пейсикова, А.З.Розенфельда, А.Л.Хромова, В.В. Виноградова, С.Д. Арзуманова, Б. Ниёзмухаммадова, Н. Маъсуми, Л. Бузургзода, Р. Гаффорова, Ф.Зикриёевой, Б. Камолиддинов, Д. Ходжаева, Х. Маджидова, С. Назарзода, М. Султонова, З. Мухторова, М.Т. Джабборовой, С. Рахматуллозода, М. Н.Касымовой, Б.Сиёева, Ғ. Джураева, П. Джамшедова, А. Мамадназарова, Ш. Каримова, Ф. Баротова, Х. Саидова, Ш. Рустам, Ф. Амонова, Д. Саймиддинов, М. Муҳаммадиев, Н. Шаропов, Ф. Турсунов, А. Ҳасанзода, О.Қосимов, Ж. Гулназарзода, С. Низомова, С.

Мирзоев, Н.М. Шанский, О.Д. Мишков, В.Н. Хохлачева, В.В. Виноградов, П.С. Пейсиков, Т.А. Чавчавдзе, Д.Т. Чхеидзе и другие.

Методы исследования. В ходе рассмотрения поставленных вопросов были использованы различные методы современной лингвистики, в том числе структурно-смысловой, сравнительный и диахронический, синхронный и структурный анализы. В решении поставленных задач, помимо упомянутых методов и системного анализа, были применены специальные научные методы и подходы к визуализации:

- описательный метод был использован для анализа и классификации материалов сельскохозяйственной лексики на таджикском и английском языках;
- сравнительный метод был использован для выявления общих и специфических особенностей структурно-смыслового состава сельскохозяйственной лексики таджикского и английского языков;
- метод семантического анализа структуры сельскохозяйственной лексики был использован для их разделения на семантические части, который является одним из основных инструментов исследования и использовался при сборе, описании, анализе слов, особенно сложных слов и объяснении каждой части слова.

Источники исследования. Материалы исследования собраны из словарей и публикаций, предоставляющие информацию по касающимся вопросам. В частности, были использованы следующие двуязычные толковые словари: «Словарь таджикского языка» (1969 г.), «Толковый словарь таджикского языка» (2008 г.), «Ягнобо - таджикско - английский словарь» (2008 г.), «Англо - таджикский словарь» (2005 г.), «Словарь согдийского языка» (1995), «The Oxford Dictionary of Phrase and Fable» (2003) и другие.

Научная новизна исследования. Новизна работы заключается в том, что впервые в таджикской лингвистике рассматривается таджикская сельскохозяйственная терминология в сравнении с сельскохозяйственной терминологией английского языка. Вопросы, включенные в план исследования в таджикской лингвистике в виде отдельной диссертации, впервые вошли в область исследования и охватили следующие вопросы:

- определены и объяснены термины, относящиеся к зерновым культурам, их разновидности, понятие шва, место и способа измельчения зерна, слова, относящиеся к сбору и очищения измельченного зерна и т.п.;
- выявлены сходные и отличительные особенности сельскохозяйственных терминов сопоставимых языков по структуре;
- определены структурные и семантические особенности сельскохозяйственных, церемониальных, традиционных, орудий труда и способы их использования;
- выработан новый подход к объяснению значения, при котором понятие сельского хозяйства определяется глаголами.

Основные положения выносимые на защиту:

1. Структурно-семантическая классификация позволяет выявить сходство и различие сельскохозяйственных терминов с точки зрения их структурного

значения в таджикском и английском языках, и этот вопрос отражен в научных источниках по сельскохозяйственной лексике в сопоставимых языках. В связи с этим в таджикском и английском языках при анализе и исследовании сельскохозяйственных терминов можно наблюдать особенности каждого языка. Такие слова в таджикском языке имеют сложную структуру, а в английском языке, они могут быть выражены в простой или составной формах или фразе.

2. В результате разборки семантической структуры сельскохозяйственная лексика представлена деталями, и оказывается, что в сравниваемых языках существуют особые правила соответствия, и эти шаблоны имеют разные варианты использования и не всегда используются одинаково.

3. Анализ показывает, что в выражении слов сельскохозяйственного сектора разные языки могут выступать как абсолютно идентичные выражения, основанные на семантике этих видов слов и терминов с учетом национальных особенностей того или иного народа.

4. Для структурной и семантической части сельскохозяйственной лексики была разработана новая классификация, отражающая разную степень их соответствия и различия в таджикском и английском языках. В результате такой классификации были определены сельскохозяйственные термины как полностью совпадающие по структуре и значению в соответствии с различными языками (эквиваленты или сходства полных межъязыковых слов), сельскохозяйственные термины, частично различающиеся по лексическому и грамматическому составу (аналоги близкородственных межъязыковых слов), сельскохозяйственные термины, несовместимые по лексическому составу.

5. Классификация аграрной лексики по структурным и семантическим особенностям и по принадлежности к частям речи в таджикском и английском языках способствует выявлению и установлению различных разделов такого рода терминов в исследуемых языках.

6. В зависимости от темы и содержания в исследуемом материале особое место занимают слова, относящиеся к зерновым культурам, их сортам, обработке, через которые выражаются различные значения и значения сельскохозяйственных терминов. Поэтому при анализе и исследовании этому специальному разделу уделялось особое внимание. В частности, раздел, посвященный терминологии этой отрасли представляет различные понятия сельскохозяйственной отрасли, в особенности части зерновых культур, которые благодаря тематике и содержанию национальных культур каждого народа и нации формировались и развивались в течение долгих исторических периодов и сыграли важную роль в выражении целей народа.

7. Установление семантических и лексических особенностей словаря, выражающих особые понятия обрядовой и традиционной сельскохозяйственной лексики, охватывает и другую сторону диссертации, цель которой состоит в том, чтобы точно показать сущность этих видов слов, их смысловые коннотации, сферу их употребления в таджикском и английском языках, так как такие слова имеют не только лексическое значение, но и терминологические свойства.

8. Словообразование является одним из важнейших способов обогащения лексического состава каждого языка, в том числе таджикского и английского языков, и этот способ очень часто встречается в сельскохозяйственной лексике. В связи с этим впервые была исследована возможность словарного запаса сельскохозяйственной лексики в сопоставляемых языках. Рассмотрение данного вопроса способствует выявлению и установлению состояния лексического состава этих языков в прошлом и настоящем.

9. Установление словарных шаблонов сельскохозяйственной лексики с помощью префиксов и суффиксов в таджикском и английском языках также является важной частью диссертации, которая, за исключением некоторых исполнительных указателей, не была исследована отдельно. Поэтому исследование этого вопроса играет важную роль в определении грамматических и смысловых характеристик этих типов слов в исследуемых языках.

10. Это один из основных и важных вопросов, связанных со сложным словарным запасом и шаблонами. Определение компонентных отношений сложных слов и анализ их структуры и семантики, а также степени их использования в таджикском и английском языках являются вопросами, которые исследовались не в достаточной мере.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что её научные результаты улучшат теоретические возможности ученых – лингвистов в области исследования сельскохозяйственной терминологии. Также они могут послужить научной основой для рассмотрения структурных и смысловых особенностей словарного запаса сельского хозяйства.

Диссертационная работа также обеспечивает теоретическую основу для дальнейшего формирования сравнительного исследования сельскохозяйственных слов и терминов, в том числе зерновых культур и слов связанных с этими терминами в таджикском и английском языках. Результаты исследовательской работы могут быть использованы при составлении книг, особенно при их переводе с таджикского языка на английский или наоборот, а также при рассмотрении лексических и грамматических единиц языка.

Теоретическая и практическая значимость темы исследования и оценки рассматриваемых вопросов отражается также в том, что в данной научной работе впервые показаны структурно-смысловые и семантические особенности формирования и развития сельскохозяйственной лексики на таджикском и английском языках.

Практическая ценность исследования выражается в том, что её научные результаты и достижения могут быть использованы при дальнейшем рассмотрении проблемы сопоставления языковых особенностей, разработке актуальных грамматических вопросов на основе сравнительного исследования.

Практическая значимость исследования проявляется в том, что его результаты могут быть использованы для преподавания лексикологии, морфологии, грамматики в высших и средних учебных заведениях. Также исследуемый материал может быть использован при разработке и компиляции

таджикского и английского терминологических словарей, составлении толковых и отраслевых словарей. Материалы диссертации могут быть использованы при написании учебников, учебных пособий по истории сопоставимых языков, лексикологии, сравнительному и типологическому исследованию других языков. Отдельные разделы диссертации целесообразно использовать в качестве этимологического материала при чтении специальных семинаров по вопросам лексикологии, семантики на филологических факультетах и иностранных языков вузов.

Таким образом, практическая значимость исследования отражается в том, что результаты диссертации могут быть использованы при формировании научных работ, связанных с сравнительными и лексическими исследованиями. С этой целью в таких направлениях могут быть использованы специальные аспекты данного исследования:

- для подготовки материалов по вопросам сравнительной лингвистики, лексикологии, семантики, лексикографии;
- для усовершенствования толковых и отраслевых словарей таджикского и английского языков.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности. Данное диссертационное исследование соответствует паспорту специальности, утвержденному КОА при Президенте Республики Таджикистан по специальности 10-02-20 –Лингвистика и сравнительная типология.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследования.

В диссертации впервые в сравнительной лингвистике рассматриваются сельскохозяйственные словари таджикского и английского языков с точки зрения структурных, смысловых и семантических особенностей. Личный вклад исследователя проявляется в сборе и обработке материалов исследования, утверждении результатов, подготовке научных отчетов, подготовке и публикации статей по тематическим вопросам исследования. Данное исследование было рассчитано на многолетние усилия исследователя и завершилось в виде полноценной диссертации.

Практическое утверждение результатов исследования.

Диссертация обсуждена и представлена к защите на заседании кафедры лингвистики и сравнительной типологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни (протокол № 5 от 2020) и научным советом Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни (протокол № 5/7. 12 от 26 декабря 2020). Результаты исследований были представлены на республиканских и международных научно-теоретических конференциях (за последние годы 2022, 2023, 2024) в том числе на республиканских научно-теоретических конференциях профессорско-преподавательского состава, сотрудников, магистров и студентов ТГПУ имени С.Айни (2022, 2023 годы).

Публикация научных работ по теме диссертации. Основное содержание и результаты исследований по теме диссертации отражены в различных научных конференциях проводимые с 2021 по 2024 г. По теме

диссертации опубликованы 10 научных статей, в том числе 5 статей в рецензируемых научных журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан и ВАК Министерства высшего образования и науки Российской Федерации.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, десяти разделов, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, списка использованной литературы, публикации научных работ по теме диссертации. Общий объем диссертационной работы составляет 183 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении диссертации приводится информация о актуальности темы, степени изучения темы, связи исследования с научными программами и темами, целях и задачах, предмете и объекте исследования, теоретических и методологических основах, научной новизне работы, научном и практическом значении исследования, основных положениях, выносимые на защиту, соответствии темы диссертации паспорту научной специальности, личном вкладе соискателя ученой степени в исследование, практическом утверждении результатов исследования, публикации научных работ, структуре и объеме диссертации.

Первая глава диссертации – **“Термины связанные с названиями зерновых культур и их лексико-смысловые и структурные особенности в таджикском и английском языках ”** состоит из пяти разделов.

В первом разделе, озаглавленном **“Слово кишоварз – земледелец и его эквиваленты в таджикском и английском языках”**, даны сведения о структурно-семантических особенностях этого слово, его формирование и эволюция в разные исторические периоды, эквиваленты данного слово в сопоставлении с английским языком.

Слово **кишоварз** – это общее название отрасли, означающее профессию (профессию), то есть тот, кто занимается посадкой, и выражается в английском языке в форме **cultivator** – культиватора.

Слова **деҳқон, барзгар, зорей** являются синонимами слова кишоварз, которые также встречаются в языке классических литературных произведений. В более поздние периоды формирования и эволюции таджикского языка слова барзгар и зорей (бык и зорай) утратили свой статус в современном таджикском языке и вышли из употребления. До нового периода развития таджикского языка, до времен Независимости слово кишоварз был редко использован. Вместо него чаще всего была использована лексема деҳқон.

Слово **кишоварз** имеет древнюю основу, данное слово в сагдийских и христианских текстах имела форму *ka/əšāwarzē marti cultivator*, которое использовалось в значении “кишоварз” –земледелец [Gharib, 1995, 4909].

Данное слово было распространено в согдийском языке в форме дополнительной существительной фразы *ka/əšāwarzē marti*, которая переводится дословно как: кишоварз мард – земледелец – мужчина”, то есть “мужчина –земледелец”.

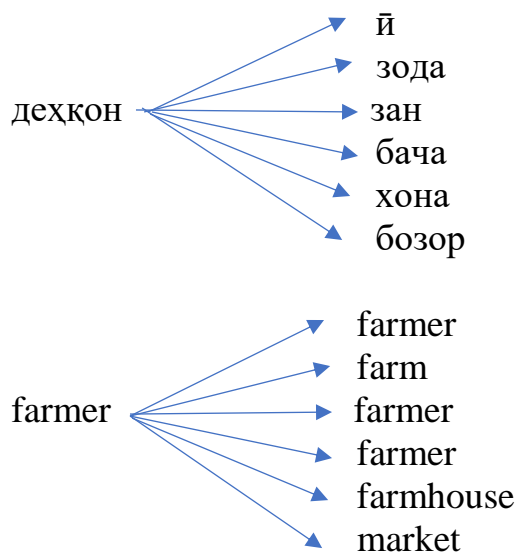
Кишоварз исторически представляет собой сложную форму, состоящая из четырех компонентов: kaš + ā + warz + а два из которых имеют самостоятельное значение, и два компонента, имеют грамматический характер.

Первый компонент kiš на согдийском языке ka/эš, означающий коштан – сеять, был распространен в выражении глагола действия, который в английском языке используется в форме to sow [Gharib, 1995,4905].

Слово **кишоварз** и его синоним дехқончасто упоминается в современном таджикском языке. От этих слов с помощью словообразовательного суффикса – й появилось название профессии **кишоварзй, дехқонй** – сельское хозяйство, которая используется в английском языке в формах **cultivation, tillage, agriculture**.

Слово **деҳқан** в “Словаре таджикского языка” записано в двух формах: дехгон и дехқан, что означает 1. земледelec, землевладелец; 2. сельский староста; 3. иранец, таджик; 4. знаток истории, рассказчик, повествователь, который был отмечен в творчестве Манучехри, Джами, Наршахи, Фирдоуси, Насири Хисрава. [1969, 365].

Исходя из этого, слово дехқон приобрел много значений, но сегодня в таджикском языке распространено значение кишоварз только как земледelec. Через лексему дехқан также было построено множество слов, которые можно описать в ниже приведенной схеме:

Во втором разделе этой главы – “Классификация терминов зерновых культур в таджикском и английском языках” выявлено, что основная часть слов и терминов сельскохозяйственной отрасли составляет зерновые культуры, анализ и исследование которых является одним из важных вопросов.

Зерновые культуры, в свою очередь, делятся на две группы: зерновые (колосовидные) и стручковые, каждая из которых рассматривается по отдельности. Зерновые культуры с колосьями и оболочками отличаются друг от друга некоторыми своими особенностями, поэтому они были классифицированы на следующие группы.

Первый подраздел, второго раздела первой главы – “**Названия зерновых культур**”, посвящен исследованию зерновых культур.

Во втором разделе этой главы, озаглавленном “**Исследование терминологии, относящейся к зерновым культурам в таджикском и английском языках**”, рассматриваются терминология означающая названия колосовых злаков. Злаковые считаются одним из крупнейших семейств злаковых, они охватывают более 700 родов (до десяти тысяч видов) растений, из которых в Таджикистане произрастают 90 родов и более 33 их видов.

Самые важные из них – это зерновые культуры, которые играют важную роль в жизни человека. К сектору колосовых культур можно отнести зерновые культуры, в том числе пшеницу, ячмень, рожь, кукурузу, просо, рис, ежевику, сахарный тростник и т.п., Каждый из которых подробно проанализирован и исследован в диссертации в сравнении с английским языком.

Слово **галла** – зерно является общим понятием для всех видов злаков, которые распространены в английском языке в форме зерна. Одним из распространенных видов зерна является **галла** и **гандум** – пшеница, которое в английском языке упоминается как grain – пшеница.

Гандум считается одним из древних таджикских слов, которое происходит от древнего персидского языка. Это слово в авестийском языке имел форму **gantuma**, в среднеперсидском языке – **gandum**, среднеперсидском турфанском языке – **gannum**, парфианском – **gandum**, согдийском языке – **gandam**, хутанском – **ganama**, хорезми – **gandym**, бактрийском – **gandomo** [Андреев, 1957, 181; Gharib, 1995, 4162].

Среди других видов зерновых культур **чав** – ячмень является разновидностью зерновых культур, которая по своей структуре проста, а по внешнему виду имеет таджикскую основу. **Чав** – ячмень используется в английском языке в форме **bareli**. Этот вид зерна также очень древний и упоминается в книге “Авеста” как **yav**.

М. Стеблин-Каменский связывает авестийское слово **yava** – **чав** – ячмень с общеиндоевропейским словом, которое использовалось для обозначения различных видов зерна [1982, 23]. Слово **чав** – ячмень в древнеиндийском языке также буквально переводилось как в Авесте, что означало – ячмень.

Исходя из научных и исторических источников, слово **чав** – ячмень использовалось в древнеиранском, древнеиндийском и некоторых новоиранских языках, с некоторыми фонетическими различиями в таких формах и значениях, что указывает на его общую концепцию в этих языках: ав. **yava** “для ознакомления с различными злаками”: др.инд. **yava** “ячмень”; др. ир. **yava**; пехл., перс., тадж. **jav** «ячмень»; парф. **zo**; бел. **jav** ячмень”; ишк. **yaw** осет. - ирон. “просо” **yæw** санг. **yow** мдж. **yaw**, йид. **you** “зерно, хлеб”, ягн. **yaw** ячмень”; [Андреев, 1957, 365; Gharib, 1995, 11030].

Чавдор – рожь также называемая **чави сиёх** – черный ячмень – однолетнее растение, популярный вид зерна, которое используется в качестве пищевого продукта для скота. Это слово имеет сложную структуру и состоит из

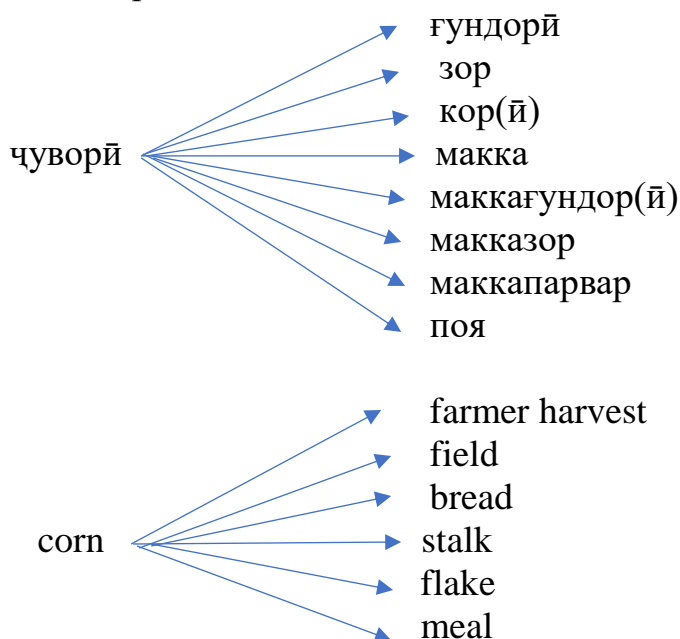
двух компонентов: **чав** – ячмень и дор, то есть из существительного и основы настоящего времени глагола – иметь.

Слово **чавдор** – рожь в английском языке употребляется в двух формах. Первая форма – **out (s)**, что означает “русский ячмень, рожь”. [Джамshedов, 2005, 423] а другой вид или его синоним –**rye**, что объясняется значением “рожь, название рожки” [там же, 519].

Чуворимакка – кукуруза сложное слово, которое состоит из слов: **чуворӣ** и **макка** и используется в таджикском языке в разных формах как: **чуворӣ** и **макка**. Использование разных форм данного слова относится к разным таджикским диалектам.

В английском языке это слово встречается в вариантах **corn** и **maize**. Однако между ними есть и смысловая разница. Сфера применения **maize** более ограничена и используется только в значении “кукуруза”. Его синонимом является слово **corn**, имеющее более широкий диапазон значения как: кукуруза, донна – “зерно” и гандум – “пшеница”.

В основе слова **чуворӣ** – кукуруза лежат простые и сложные слова, которые играют важную роль в обогащении толковых и отраслевых словарей, которые происходят от корня **чо**, и могут быть описаны в ниже приведенной схеме следующим образом:

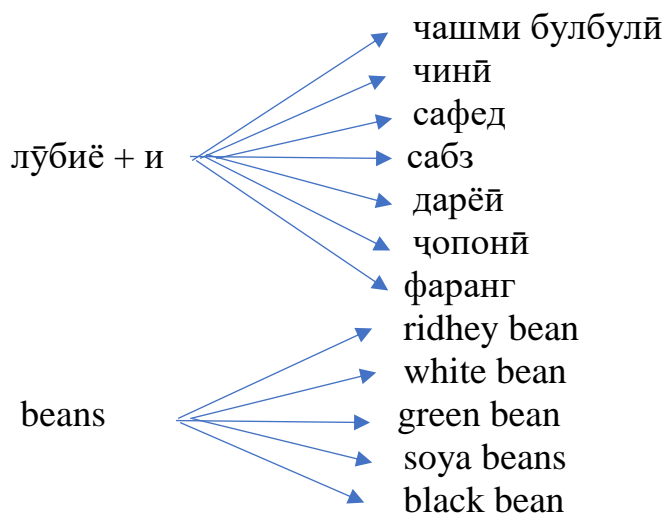

В этом разделе анализируются и обсуждаются слова биринч – рис, шолӣ –шала, арзан– просо, сиёхдона– черное зерно, сарак–колос, чавмулк– ячмень, рис в сравнении с английским языком.

“Анализу слов, относящихся к зерновым с оболочкой” посвящен третий раздел первой главы, в котором проанализированы следующие слова: лӯбиё, мош, мушунг, нахӯд наск и их разновидности.

Лӯбиё –бобы распространена в английском языке в двух формах: bean – фасоль и kidney, но в таджикском языке нет синонимического слова.

Из научных источников и словарей стало известно, что лӯбиё – бобы были разных сортов, поэтому некоторые из них можно охарактеризовать следующим образом:

В этом разделе диссертации приведены научные суждения европейских ученых Т. Хорна, М. Майрхофера и русского ученого И. М. Стеблин-Каменского о происхождении слова **мош**– **маш**.

Мушунг в таджикском языке употребляется в двух формах: мушунг в таджикском литературном языке и мулк, в диалекте. В словаре “Oxford Russian Dictationary” данное слово записано в двух формах: 1. pea – существительное (collect) 2. **peas (соя)brick wall** [с. 96].

Нахӯд – это древний вид злаков, имеющий оболочечную форму и имеющий древнюю историю. С самого начала это слово приписывалось составителю «Словаря персидского языка " Махшиду Мошири [1371, 1089] и было распространено в английском языке как **pea**, будучи простым по структуре.

В этом разделе рассматриваются структурно-семантические особенности, этимология, происхождение слов **наск** – чечевица, **бокило** – **бакило**, **ғилофак** – коряга в сравнении с английским языком.

Четвертый раздел первой главы озаглавлен “**Слова, относящиеся к понятию дарза (шов), алаф (трава) и зерновые культуры в таджикском и английском языках**”. В этом разделе исследованы слова дарза, банча, воп, ганак и их синонимы по сравнению с английским языком, а также заимствования из диалектов таджикского языка и восточноиранских языков, что особенно актуально при анализе слова ганак, которое встречается в английском языке в формах **rick, (hay) stack**.

Пятый раздел посвящен исследованию “**Слов относящейся к месту и способу толчения зерновых культур**”. Слово **хирман threshing-floor** способствует построению следующих составных слов или составных глаголов: **хирман кӯбидан, хирманкӯб, хирманро бод додан – to winnow**.

Таким образом в данной главе диссертации анализируются и исследуются термины сельскохозяйственной отрасли, синонимы и происхождения следующих слов в сопоставлении с английским языком:

ячмень и их разновидности, рожь, кукуруза, рис, бобы и их разновидности, маш, мушунг, дикий мушунг, горох, чечевица, бакила, просо, пшеница, черное зерно. и т.д. В дополнении, местами для укрепления теоретической информации были приведены примеры и свидетельства из поэтических произведений таджикских писателей классической и новой литературы, пословицы и фразеологические выражения.

Вторая глава диссертации – **“Структурно-смысловые особенности сельскохозяйственных терминов в таджикском и английском языках”** состоит из пяти разделов. Первый раздел – **“Роль слов, обозначающие орудие труда и процесс их применения в сельском хозяйстве в сопоставимых языках”** посвящена исследованию названий восьми орудий труда: **панцшоха – crotch, fork, зир**, коготь, вилка, тыр – метла, с помощью которой подметают сено – щетка, сделанная из твигов, подметающих снаружи дома, собирающих грязь и т. гд. – a brush made of twigs for sweeping outside the house, collecting dung etc, дос – sickle, хоркан a pick for breaking clods, **каланд hack, hoe (hack)**, серп серп, хоркан-кирка, разбивающая сено, мотыга (разновидность hack объясняется в значениях “мотыга, ворон, инструмент для добычи полезных ископаемых”), **говрона ё говроначӯб, сабад, basket мола harrow** – корзина с граблями в английском языке рассматривалась как Harrow.

Данные слова проанализированы и исследованы с точки зрения их структурно-семантических особенностей, синонимов, масштабов расширения некоторых слов, их исторического сравнения с древнеиранскими языками. Теоретическая основа анализа слов осуществлялась примерами из произведений таджикских писателей. Также была рассмотрена безэквивалентность данных терминов в английском языке.

Таким образом, в таджикском и английском языках, как и в других языках мира, имеется множество слов в области сельского хозяйства, анализ и исследование которых по сравнению с другими языками, особенно родными языками, считается важным с лингвистической точки зрения.

Второй раздел этой главы озаглавлен **“Термины, относящиеся к юғ и испор, и названия их частей на таджикском и английском языках”**. Очевидно, что некоторые основные сельскохозяйственные слова и термины использовались с древних времен не только иранскими или другими народами Центральной Азии, но и славянскими и европейскими народами. К этому разделу сельскохозяйственной лексики можно отнести **юғ** – ярмо, **испор** – плуг и их части, которые имеют много общего в обработке земли.

Юғ (ярмо) – это специальный сельскохозяйственный деревянный инструмент, который привязывают к шее пары коров и привязывают к нему плуг для выполнения различных сельскохозяйственных работ. В таджикском языке переносное значение слово “юғ” – “рабство, подчинение, бремя”. В английском же языке оно имеет более широкий диапазон значений: **youk** 1. ярмо узда, ошейник; 2. [корова] пара; 3. (для перевозки грузов), пояс; 4. оковы,

кандалы, плен: under the yoke of – под игом, под оковами [Farhang Moaser, 2010, 1944].

Поза – железный инструмент треугольной формы с острым внутренним наконечником, которым вспахивают землю. Эквивалент слова «поза» также используется в некоторых диалектах таджикского языка. **Говоҳан** – старая форма слова поза, зафиксированная в «Словаре таджикского языка» и объясненная следующим образом: железо, которым на кончике плуга (плуга, конструкции) вспахивают землю [1969, 273].

В английском языке слово **говоҳан** – «лемех» распространено, оно сложное по структуре, состоящее из двух компонентов. Первая часть лексемы слова **plough** в английском языке может выступать как существительным, так и глаголом. Если в тексте оно используется как существительное, оно означает «железный плуг», а если в предложении оно используется как глагол, то оно означает «пахать». Вторая часть этого слова **share** – доля и означает

«лопатка лемеха». Слово **говҳан** также является составным словом, оно образовано от названия домашнего животного **гов** – корова и **(о) хан** – железо, которое является существительным + существительным в силу своего отношения к частям речи.

В данной части диссертации рассмотрены восемнадцать слов с их синонимами, которые относятся к орудиям труда и их частям в сравнении с английским языком. Из этих слов 8 простых, 3 производных и 7 сложных.

Из исследованных слов данного аграрного сектора определено, что некоторые из них не упомянуты в толковых словарях таджикского языка, а некоторые носят описательный характер и требуют пояснений, особенно в сравнении с английским языком.

В третьем разделе второй главы “**Анализ глаголов, относящихся к сфере земледелия**” исследуются те глаголы, которые относятся к сфере земледелия. В таджикском и английском языках, как и в других языках, существуют простые и сложные именные глаголы, связанные с различными сельскохозяйственными действиями и ситуациями. Например, глаголы **коштан** – сеять, **даравидан** – косить, **куфтан** – колотить, **об мондан** – поливать, **хишова кардан** – сдирать сорники, **дарза бастан** – связать сухую траву, **бод додан** – почистить (с помощью ветра) и т. г.д.

В английском языке глагол **сеять** используется в значении **to plough** – пахать, и косить, которое употребляется в двух формах: **to reap** и **mow**. **Куфтан** в таджикском языке имеет разные значения, и одно из его значений связано с областью земледелия, т.е. «измельчение зерновых культур, отделение зерна от плевела», которое упоминается в английском языке в формах **to thresh, crush (make small pieces of sth)** – молотить, давить (делать небольшие кусочки чего-либо). .

Одним из составных существительных глаголов, который особенно связан со созреванием зерновых культур перед сбором урожая, является глагол **сартахт шуд**. Этот составной именной глагол составное именное сказуемое) не зарегистрирован в таджикском толковом словаре и профессиональных

словарях. Составной глагол **сартахт шудан** используется только в двуязычных и трехязычных словарях С. Мирзозада, где его значение отмечено как «спелость», когда зерно становится золотистым: **Ғалла сартахт шудааст (=пухта расидааст), онро дарав кардан лозим.** – Зерно созрело (=созрело), его надо убрать. – The grain is ready, it must be reaped [2008, 308].

Составной глагол **нова кардан – to clean** ва **sieve grain** «to clean» означает «чистить» зерно, что в английском языке используется как «чистить» и «просеивать зерно».

Таким образом, изучаемые в диссертации глаголы классифицированы на три группы по признаку действия рода (рода):

1. Глаголы, выражающие мужскую деятельность: **коштан** – сеять, **кӯфтан** – молотить, **кишт кардан** – сеять, **тухм задан** (пошидан) – сеять (посыпать) зерна и т. д.

2. Сложные слова и глаголы, обозначающие женскую деятельность: **бехтан** – молотить, **ғалбер кардан** – чистка зерна молотилкой, **ғалла шустан** – мытье (отчистить) зерна и т.д.

3. Лексика и глаголы, относящиеся к мужской и женской деятельности: **дарав кардан** – косить, **алаф даравидан** – косить траву, **ғалла даравидан** – косить зерно.

Один из интересных вопросов сельскохозяйственной терминологии рассматривается в четвертом разделе диссертации “**Терминология связанная с восклицанием: с гонением, призывом (зовом) и торможением домашних животных**”. Вопрос восклицания, особенно восклицания, связанные с призывом к подходу к себе животного, гонения от себя животного или его торможение, считается одной из важных тем, не исследованных в лингвистике, в том числе при сравнении таджикского и английского языков. Некоторые из этих типов восклицаний (междометий) специализируются в области сельского хозяйства.

Относительно темы восклицания домашних животных были отмечены некоторые вопросы таджикскими исследователями С. Мирзозада в своих изданных словарях [2008], С. Носировым в одной из своих статей «Междометия призыва и гонения домашних животных и птиц в фальгарском диалекте» [2015], также эти слова были упомянуты в краткой форме в книге «Современный таджикский язык» [1973, 439].

Некоторые из этих типов выражений специфичны для области сельского хозяйства и исследуются в этой части диссертации в сравнении с английским языком. Например, **бош парч** – особое меж дометие земледельцев означающее «вернуться, выстоять, вернуться в другую сторону». В английском языке такое междометие (восклицание) не было замечено, но составитель «Ягнобско-таджикско-английского словаря» объяснил его в примере следующим образом: **The command for a cow to tum at the end of a ploughing field and to return beside the furrow already mady** [Mirzozoda, 2008, 249]. – Команда корове развернуться в конце пашни и вернуться в борозду, уже взбесило (перевод).

Пятый раздел называется “**Исследование обрядовых и традиционных слов сельского хозяйства в сравнении с английским языком**”, в котором проанализированы и исследованы некоторые традиционные слова, относящиеся к сфере сельского хозяйства таджикского языка в сравнении с английским языком.

Сельскохозяйственные мероприятия проводятся земледельцами в разные периоды года, в частности весной, летом и осенью, по причине которого каждое мероприятие именуется согласно времени его проведения. Яркими примерами могут послужить слова: **чуфтбаророн** (парный вывод быков на пашню), **чўйканон** (копание каналов при посеве), **гандумчошон** (посев пшеницы), **гандумбодкунон** (очищение пшеницы с помощью проветривания), **хирманкўбон** (обмолот зерно).

Таким образом в данной главе диссертации рассмотрены смысловые и структурные нюансы, синонимы сортов зерновых культур, орудия труда, слова, относящиеся к ритуальным традициям земледельцев, а также глаголы, относящиеся к данной сфере таджикского языка в сравнении с английским языком.

При рассмотрении и анализе смысловых и структурных нюансов, изучаемых словарей, было установлено, что этот вид слов и терминов сыграл важную роль в формировании лексического состава таджикского и английского языков. Поэтому при выявлении структурных, смысловых особенностей и синонимов каждого слова и термина, относящиеся к данному разделу, а также их сравнение или объяснение на английском языке в анализе и исследовании этого вопроса использовались диахронические, синхронные и сравнительно-исторические методы.

Такой стиль анализа исторической эволюции лексики сельскохозяйственной области и формирования смысла в различные исторические периоды иранских языков, особенно таджикского языка, и их сопоставления с английским языком считается одним из важных и полезных вопросов лингвистики в современной эпохе.

Рекомендации по практическому использованию результатов исследований

1. С учётом нашего исследования, стоит исследовать другие неизученные стороны сельскохозяйственной терминологии таджикского языка в сравнении с английским языком, путём разработки определенных научных тем диссертационных работ.

2. Научно-исследовательские результаты могут быть использованы в областях исследования этнолингвистики, этнографии, лексикографии, разработки профессиональных словарей сопоставимых языков, разработки учебных пособий и инструкций.

3. На уроках сравнительной типологии можно применять теоретические, практические основы и выводы в решении лингвистических задач, касающихся изучения словарного запаса сельскохозяйственных культур, в том числе

зерновых культур, их сортов, орудий труда, относящихся к данной отрасли, ритуальных традиций земледельцев и т.п. на сопоставимых языках.

4. Научные и методические достижения исследования способствуют решению некоторых теоретических задач лексикографии таджикского и английского языков.

5. По результатам диссертационной работы по лексикографическим, этнолингвистическим, этнографическим вопросам могут быть организованы специальные языковые занятия студентам и соискателям филологических специальностей

6. Материалы диссертации могут быть использованы в усовершенствовании толковых, профессиональных и двуязычных словарей таджикского и английского языков. Также материалы диссертации будут полезны некоторым государственным предприятиям и учреждениям, особенно Комитету по языку и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан, Институту языка и литературы имени Рудаки НАНТ, Министерству культуры РТ.

7. Изучение структурных и лексико-семантических особенностей словарей сферы сельского хозяйства, в том числе словарей зерновых культур и их сортов, инструментов, относящихся к этой сфере, обрядовых и традиционных традиций при сравнении таджикского и английского языков, охватывающих значительную часть этих языков, имеет ценные аспекты сопоставимых языков. В связи с этим необходимо провести обширные научные лингвистические исследования специфики лексики и терминологии отдельных частей сельскохозяйственной отрасли таджикского и английского языков.

Рӯйхати адабиёт

1. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Ҷ.II [Матн] / М: Советская энциклопедия, 1969. – 948с.
2. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (ибораат аз 2 ҷилд).-ҷилди 1 [Матн] / Душанбе: ҶММ “Ксероксленд”, 2008.-950 с.
3. Баротов Ф. Луғати тоҷикӣ-англисӣ ва русии истилоҳоти кишоварзӣ [Матн] / Ф. Баротов.-Душанбе: РТСУ, 2012-42с.
4. Стеблин-Каменский И.М. Этимологический словарь ваханского языка [Текст] / И.М. Стеблин-Каменский. –Санкт-Петербург: 1999. – 478 с.
5. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Ҷ.II [Матн] / М: Советская энциклопедия, 1969. – 948с.
6. Мамадназаров, А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ [Матн] / А. Мамадназаров. – Душанбе: ЭР-граф, 2017. – 1016 с.
7. Доро Начот. Фарҳанги Доро [Матн]/Н. Доро.-Душанбе: Пайванд, 2012.-599 с.
8. Саъдиева Г. Структурно-семантический анализ сельскохозяйственной терминологии в таджикском и английском языках. АКД [Текст]/Г. Саъдиева. - Душанбе, 2007. – 21 с.
9. . Чамшедов П., Толиби Розӣ. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ бо роҳнамои вожағони тоҷикӣ [Матн] / П. Чамшедов, Т.Розӣ.-Душанбе: Пайванд,2005.-1022с
10. Ҳақимова Б. Истилоҳоти ғаллақории забони тоҷикӣ: таҳлили сохторӣ ва маъноӣ [Матн]/Б. Ҳақимова.- Рис. барои дарёфти дараҷаи илмии н.и.ф.- Душанбе, 2006-152 с.
11. Moshiri Mahshid. Persian Dictionary (Alphabetical-analogical) [Text] / Mahshid Moshiri. –Tehran; Soroush Press, 1992. -1190 pp
12. Gharib B. Sogdian-Persian-English Dictionary [Text] / Tehran, 1995.-9148p.
13. Чамшедов П., Толиби Розӣ. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ бо роҳнамои вожағони тоҷикӣ [Матн] / П. Чамшедов, Т.Розӣ.-Душанбе: Пайванд,2005.-1022с
14. Муҳаммад Муин. Муқаддимаи луғатномаи Деҳхудо [Матн] / Муин Муҳаммад.- Техрон: муассиса интишорот ва чопи Донишгоҳи Техрон, 1377.-573с.
15. Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн]/Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 77с.
16. Баротов Ф. Земледельческая терминология в таджикском языке (с привлечением материала английского языка) [Текст]/Ф. Баротов.– Душанбе: Ирфон, 2012. -166 с.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключении диссертации указаны полученные результаты.

При анализе и исследовании сельскохозяйственной лексики таджикского и английского языка можно получить следующие результаты:

1. Рассмотрение сельскохозяйственной лексики таджикского языка в сравнении с английским языком показал, что некоторые слова этого языка эволюционировали по разным историческим причинам, включая развитие науки и техники, землеустройство, экономики под влиянием других языков. Однако часть лексики этой области остается в лексическом составе языка, как особый лексический пласт, особенно в языке горцев.

2. Сравнение сельскохозяйственной терминологии таджикского и английского языков показывает связь сопоставляемых языков не только по структурным различиям, но и по общности слов таджикского языка с древнеиранскими и среднеиранскими языками и английских слов с древнеевропейскими языками.

3. На сегодняшний день многие труды исследователей посвящены изучению терминов сельскохозяйственной отрасли таджикского языка в сопоставительном аспекте, за исключением в научных трудах С. С.Джоматова, Б. Хакимовой, Г. Саъдиева, в некоторых диалектологических произведениях и восточноиранских языках, в том числе ягнобском языке.

4. Лексические пласты, относящиеся к сельскохозяйственной отрасли, особенно к зерновым культурам, отражающие образ жизни народа, их обработку, занятие народа, традиции, обычаи таджикского народа по сравнению с англоязычными народами, играют важную роль для других отраслей науки, включая этнолингвистику, этнографию, историю, фольклор и т.п., с их помощью можно понять некоторые традиции и обычаи таджикского народа. [4-А]

5. В данной диссертационной работе рассматриваются сельскохозяйственные культуры, их виды и способы обработки, орудия труда, связанные с этой отраслью, некоторые сельскохозяйственные традиции и глаголы действия, связанные с сельским хозяйством.

6. В ходе анализа и исследования было установлено, что некоторые сельскохозяйственные слова и термины таджикского языка, в том числе традиционные слова местного характера, не имеют эквивалентов в английском языке. Поэтому некоторые традиционные слова таджикского языка требуют особого толкования при переводе на английский язык. Одним из способов перевода бессвязных слов является их толкование, калька и полукалька (дословно, дословно), функциональные аналоги, которые широко используются профессиональными исследователями и переводчиками. [5-А]

7. Исследования по различным направлениям таджикского языка, в том числе сравнение отраслевой лексики с другими языками, особенно русским и английским языками, в период независимости приобрели фундаментальные особенности и важные достижения, охватив таким образом все разделы сравнительной лингвистики. В этом направлении изучение и сравнение

сельскохозяйственной терминологии таджикского и английского языков не является исключением. Основная причина этого является укрепления позиций государственного языка. [3-А]

8. Изучение сельско -хозяйственной терминологии таджикского языка в сравнении с английским языком является одним из важнейших вопросов лингвистической науки, благодаря которому исследование различных ее аспектов приобретает национальное и мировое значение. Кроме того, отраслевые исследования открывают возможности для совершенствования двуязычных и многоязычных культур, специализации, этимологии и специальных лингвистических словарей, сопоставимых с другими языками.

9. Рассмотрение терминологии сельскохозяйственной отрасли, особенно слов, относящихся к зерновым культурам и их сортам, в таджикском и английском языках является одним из важных вопросов, так как на основе каждого вида зерновых образовалось еще много слов, сравнительное исследование которых соответствует основным требованиям современности.

10. В связи с этим основной целью исследователей отрасли является всестороннее изучение и сбор большего количества материалов по сельскому хозяйству, включая профессиональный словарь, словарь ремесел и других традиций, связанных с этой отраслью, имеющих древнюю и основополагающую историю.

11. Вместе с тем, сравнительный анализ, лингвистическое исследование сельскохозяйственной терминологии осуществлялось на основесинхронического и диахронического методов. Исследование проводилось в рамках сравнительной лингвистики, в частности, сравнение специфической сельскохозяйственной лексики таджикского и английского языков, местами в сравнении с произведениями древнеиранского и среднеиранского языков, языком произведений писателей классического периода, диалектами современного таджикского языка и восточноиранских языков территории Таджикистана, особенно ягнобского языка. [8-А]

Структура тематических разделов и классификация (группировка) исследуемого словаря разработана и скорректирована исходя из современного стиля лингвистической науки с использованием существующих отечественных и зарубежных научных источников.

12. В сопоставляемых языках насчитывается большое количество сельскохозяйственной терминологии, которые были проанализированы и подвергнуты исследованию в соответствии с их структурой как: простые, производные, сложные и составные именные и составные глагольные.

СТАТЬИ ОПУБЛИКОВАННЫЕ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Список статей, опубликованных в рецензируемых журналах

[1-А] Умаралиева, Т.М. Структурно -семантические особенности терминологии зерновых культур в таджикском и английском языках [Техт] / Т.М. Умаралиева // Словестность, Институт языка и литературы имени А.Рудаки, НАНТ. – Душанбе. – 2022 (ISSN 2308-7420). – №1. – С.73-78.

[2-А] Умаралиева, Т.М. Описание орудий труда и способов их использования в сельском хозяйстве в таджикском и английском языках [Текст] / Т.М.Умаралиева // Вестник педагогического университета, Таджикский государственный университет имени С.Айни. – Душанбе. 2022.–№5 (100). – С.82-87.

[3-А] Умаралиева, Т.М. Обзор некоторых обрядовых и традиционных слов в области сельского хозяйства на таджикском и английском языках [Текст] / Т.М.Умаралиева // Вестник педагогического университета, Таджикский государственный университет имени С.Айни. – Душанбе. – 2022. – №2 (108). С.54-57.

[4-А] Умаралиева, Т.М. Семантические и структурные особенности терминологии зерновых культур с оболочкой: на основе материала таджикского языка в сравнении с английским языком. [Текст] / Т.М.Умаралиева // Вестник Таджикского национального университета. –Душанбе, 2024 (ISSN-2413-516X), №5.– С.227-233.

[5-А] Умаралиева, Т.М. Лексика, связанная с понятиями *дарза, гарам*, травяных и зерновых культур в таджикском и английском языках. [Матн] / Т.М.Умаралиева // Вестник педагогического университета, Таджикский государственный университет имени С.Айни. – Душанбе. – 2022. (ISSN-2219-5408), №3 (110). – С. 83-90

Публикации в других изданиях:

[6-А] Умаралиева, Т.М. “Особенности строения и смысловые особенности зерновых терминов в таджикском и английском языках” [Текст] / т.М.Умаралиева // материалы научно-теоретической конференции на тему «Годы развития промышленности» (2022-2026) " (Душанбе, 18-23 апреля 2022 года).– Душанбе, 2022.– С. 647-651.

[7-А] Умаралиева, Т.М. В Описание орудий труда и способов их использования в сельском хозяйстве в таджикском и английском языках // материалы научно-теоретической конференции на тему «Формирование финансово-экономического механизма развития РТ в условиях глобализации», посвященной годам развития промышленности (2022-2026) (Душанбе, 24-29 апреля 2023 года). –Душанбе 2023.– С.506-508.

[8-М] Умаралиева, Т.М. Хомут плуг сопутствующие им компоненты: семантический и структурный анализ в контексте материалов таджикского языка в сравнении с английским. / Т.М.Умаралиева // Материалы республиканской научно-теоретической конференции “Педагогическое исследование: проблемы и перспективы в современном периоде”. – Душанбе. - 2023. – С. 282-286.

[9-А] Умаралиева, Т.М. Значение и лексические особенности глаголов, связанных с сельским хозяйством, в таджикском языке в сравнении с английским языком. [Текст] / Т.М.Умаралиева // Материалы международной научно-практической конференции (20.02.2024) стр. 50-53.

[10-А] Умаралиева, Т.М. Анализ слова «фермер» и его эквивалентов в таджикском и английском языках. [Текст] / Т.М.Умаралиева // Материалы

международной научной конференции (18 мая 2024 г.), Душанбе, 2024.– С.128-129.

АННОТАТСИЯИ

диссертатсияи Умаралиева Тахмина Мирзоалиевна (Умарализода Тахмина Мирзоали) дар мавзуи “Таҳлили муқоисавии истилоҳоти кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” (ғалладона, олотӣ меҳнат ва омилҳои марбут ба онҳо), ки барои дарёфти дараҷаи имии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси 10-02-20 –Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: забони тоҷикӣ, забони англисӣ, решашиносӣ, таърихи ташаккул ва таҳаввули истилоҳот, умумият ва тафовути калимаҳо истилоҳоти соҳаи кишоварзӣ, зироатҳои ғалладона, олотҳои меҳнат, вожаҳои маросимӣ, хусусиятҳои сохторӣ ва маъноӣ, решашиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ, воҷасозӣ.

Масъалаи истилоҳ ва истилоҳсозӣ яке аз бахшҳои муҳими забоншиносии тоҷик ба ҳисоб рафта, дар давраи Истиклол ва густариши муносибатҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ ва дипломатӣ бо кишварҳои хориҷӣ таваччуқи муҳаққиқони соҳаро бештар ба худ ҷалб кард.

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи интихоби мавзуи номбурдари таваччуқи махсуси муҳаққиқи диссертатсия оид ба вижаҳои сохторӣ-семантикӣ, таърихи пайдоиш ва рушди густариши калимаву истилоҳоти кишоварзӣ дар қиёс бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, инчунин кам омӯхта шудани онҳо аз нуқтаи назари таърихиву забоншиносии муқоисавӣ ба миён овард.

Методҳои таҳқиқот. Дар рафти баррасии масъалаҳои дар пеш гузошташуда усулҳои гуногуни забоншиносии муосир, аз ҷумла таҳлили сохториву маъноӣ, муқоисавӣ диахрониву синхронӣ, решашиносӣ истифода шудааст. Дар ҳалли масъалаҳои ба миён гузошташуда ба ғайр аз методҳои номбурда ва таҳлили системавӣ, боз методҳои махсуси илмӣ ва равишҳои тасвир ба кор рафтааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Наввариҳои бахшҳои мавзӯ аз он иборат аст, ки бештари масъалаҳои мавриди пажӯҳиш дар забоншиносии тоҷик, дар муқоиса бо забони англисӣ бори нахуст барраси мешавад.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Маводи пажӯҳиш аз луғатномаҳо ва асарҳои роҷеъ ба забоншиносӣ маълумот ироа гардида ташкил медиҳанд. Аз ҷумла луғатнома ва фарҳангҳои тафсириву дузабонаи зерин мавриди истифода қарор гирифтанд: Фарҳанги забони тоҷикӣ (1969), Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (2008), Фарҳанги яғнобӣ- тоҷикӣ- англисӣ (2008), Фарҳанги англисӣ- тоҷикӣ (2005), Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ (2017), Фарҳанги Суғдӣ (1995), The Oxford Dictionary of Phrase and Fable (2003) ва амсоли инҳо.

Натиҷаҳои таҳқиқот барои таълиму тадриси фанҳои лексикология, морфология, грамматика дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи умумӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор гирад. Инчунин маводи мавриди таҳқиқро метавон ҳангоми таҳия ва тартиб додани фарҳангҳои терминологии тоҷикиву англисӣ, таълифи луғатҳои тафсирий ва соҳавӣ ба кор бурд. Маводи диссертатсия дар навиштани китобҳои дарсӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ оид ба таърихи забонҳои муқоисашаванда, лексикология, таҳқиқоти муқоисавӣ ва типологии забонҳои дигар истифода гарданд. Бахшҳои ҷудогонаи диссертатсияро ҳамчун маводи боэтимод ҳангоми хондани семинарҳои махсус роҷеъ ба масъалаҳои лексикология, семантика дар факултатҳои филологӣ ва забонҳои хориҷии мактабҳои олӣ истифода бурдан мувофиқи матлаб мебошад. Арзиши назариявии мавзуи мавриди таҳқиқ ва арзёбии масъалаҳои баррасишаванда, маъноӣ ва семантикӣ, ташаккулу таҳаввули луғоти кишоварзӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нишон дода шудааст.

Муҳимияти назариявии дигари пажӯҳиш аз истифодаи натиҷаҳои он дар омӯзиши минбаъдаи қиёсии луғоти кишоварзии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ барои ошкор соختани вижаҳои умумӣ ва фарқкунандаи ташаккулу таҳаввули захираҳои луғавии ин забонҳо иборат мебошад.

АННОТАЦИЯ

диссертации Умаралиевой Тахмины Мирзоалиевны (Умарализода Тахмина Мирзоали) на тему «Сравнительный анализ сельскохозяйственной терминологии в таджикском и английском языках» (зерно, орудя труда и факторы связанные с ними), представленная на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10-02-20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание.

Ключевые слова: таджикский язык, русский язык, этимология, история развития и изменения терминология, общность и различие слова, сельскохозяйственные термины, зерновые культуры, орудия труда, обрядовые слова, структурные и семантические особенности, этимология, сравнительная лингвистика, словообразование.

Вопрос терминологии и терминообразования является одним из важных разделов таджикской лингвистики и в период независимости и расширения экономических, торговых, культурных, политических и дипломатических отношений с зарубежными странами он все больше привлекал внимание исследователей в этой области.

Цель исследования. Цель выбора данной темы была обусловлена особым вниманием исследователя диссертации по структурно-семантическим особенностям, истории возникновения и развития сельскохозяйственной лексики и терминов таджикского и английского языков, а также их недостаточным изучением с сравнительной и историко-лингвистической точки зрения.

Методы исследования. В ходе рассмотрения поставленных вопросов были использованы различные методы современной лингвистики, в том числе структурно-смысловой, сравнительный и диахронический, синхронный и структурный анализы. В решении поставленных задач, помимо упомянутых методов и системного анализа, были применены специальные научные методы и подходы к визуализации.

Научная новизна исследования. Новизна работы заключается в том, что впервые в таджикской лингвистике рассматривается таджикская сельскохозяйственная терминология в сравнении с сельскохозяйственной терминологией английского языка.

Источники исследования. Материалы исследования собраны из словарей и публикаций, предоставляющие информацию по касающимся вопросам. В частности, были использованы следующие двуязычные толковые словари: «Словарь таджикского языка» (1969 г.), «Толковый словарь таджикского языка» (2008 г.), «Ягнобо - таджикско - английский словарь» (2008 г.), «Англо - таджикский словарь» (2005 г.), «Словарь согдийского языка» (1995), «The Oxford Dictionary of Phrase and Fable» (2003) и другие.

Результаты исследования могут быть использованы для преподавания лексикологии, морфологии, грамматики в высших и средних учебных заведениях. Также исследуемый материал может быть использован при разработке и компиляции таджикского и английского терминологических словарей, составлении толковых и отраслевых словарей. Материалы диссертации могут быть использованы при написании учебников, учебных пособий по истории сопоставимых языков, лексикологии, сравнительному и типологическому исследованию других языков. Отдельные разделы диссертации целесообразно использовать в качестве этимологического материала при чтении специальных семинаров по вопросам лексикологии, семантики на филологических факультетах и иностранных языков вузов.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что её научные результаты улучшат теоретические возможности ученых– лингвистов в области исследования сельскохозяйственной терминологии. Также они могут послужить научной основой для рассмотрения структурных и смысловых особенностей словарного запаса сельского хозяйства.

Еще одной теоретической значимостью исследования является использование его результатов в дальнейших сопоставительных исследованиях сельскохозяйственной лексики таджикского и английского языков для выявления общих и отличительных черт формирования и развития лексического ресурса этих языков.

ANNOTATION

for dissertation of Umaralieva Tahmina Mirzoalievna's (Umaralizoda Tahmina Mirzoali) on the topic "Comparative analysis of agricultural terminology in Tajik and English languages" (grains, labor tools and factors related to them), submitted for the degree of Candidate of Philological Sciences in the specialty 10-02-20 – Comparative historical, typological and comparative linguistics.

Keywords: tajik language, russian language, etymology, history of development and change terminology, commonality and difference of words, agricultural terms, crops, tools, ritual words, structural and semantic features, etymology, comparative linguistics, word formation.

The issue of terminology and term formation is one of the important sections of Tajik linguistics and during the period of independence and expansion of economic, trade, cultural, political and diplomatic relations with foreign countries, it increasingly attracted the attention of researchers in this field.

Purpose of the study. The purpose of choosing this topic was due to the special attention of the dissertation researcher to the structural and semantic features, history of the emergence and development of agricultural vocabulary and terms of the Tajik and English languages, as well as their insufficient study from a comparative and historical-linguistic point of view.

Research methods. In the course of considering the issues posed, various methods of modern linguistics were used, including structural-semantic, comparative and diachronic, synchronic and structural analysis. In solving the tasks, in addition to the above-mentioned methods and system analysis, special scientific methods and approaches to visualization were used.

Scientific novelty of the study. The novelty of the work lies in the fact that for the first time in Tajik linguistics, Tajik agricultural terminology is considered in comparison with agricultural terminology of the English language.

Research sources. The research materials are collected from dictionaries and publications providing information on related issues. In particular, the following bilingual explanatory dictionaries were used: "Dictionary of the Tajik Language" (1969), "Explanatory Dictionary of the Tajik Language" (2008), "Yagnobo - Tajik - English Dictionary" (2008), "English - Tajik Dictionary" (2005), "Dictionary of the Sogdian Language" (1995), "The Oxford Dictionary of Phrase and Fable" (2003) and others.

The results of the study can be used for teaching lexicology, morphology, grammar in higher and secondary educational institutions. The material under study can also be used in the development and compilation of Tajik and English terminological dictionaries, and in the compilation of explanatory and industry dictionaries. The dissertation materials can be used in writing textbooks, teaching aids on the history of comparable languages, lexicology, and comparative and typological studies of other languages. It is advisable to use individual sections of the dissertation as etymological material when reading special seminars on lexicology and semantics at philological faculties and foreign languages at universities.

The theoretical significance of the study lies in the fact that its scientific results will improve the theoretical capabilities of linguists in the field of agricultural terminology research. They can also serve as a scientific basis for considering the structural and semantic features of agricultural vocabulary.

Another theoretical significance of the study is the use of its results in further comparative studies of agricultural vocabulary in the Tajik and English languages to identify common and distinctive features of the formation and development of the lexical resource of these languages.